

FreeEx Digest

- ediția nr. 5

JURNALIȘTII ȘI SURSELE LOR

Kingdom of the Netherlands

Proiectul FreeEx Digest este finanțat de Ambasada Regatului Țărilor de Jos. Opiniile și informațiile transmise în cadrul proiectului nu reprezintă poziția Ambasadei Regatului Țărilor de Jos. Responsabilitatea privind acuratețea informațiilor și deciziile editoriale sunt sub controlul exclusiv al Asociației ActiveWatch.

CUPRINS

Preambul - pagina 4

I. Sursele jurnalistice și avertizorii de integritate – aceeași protecție - pagina 10

II. Contactul cu avertizorii și sursele - pagina 14

III. Încrederea reciprocă - pagina 17

IV. Motivațiile surselor - pagina 20

V. Întreruperea colaborării cu sursele - pagina 23

VI. Relația dintre jurnalist și sursă post-publicare - pagina 27

VII. Consecințe negative asupra avertizorilor - pagina 30

VIII. Eșec și succes în relația cu sursa - pagina 34

IX. Eșec / Succes în protejarea sursei. Măsuri practice de securitate - pagina 37

X. Presiuni pentru expunerea surselor. Norme etice și legale - pagina 44

„Protecția surselor jurnalistice este una dintre condițiile de bază ale libertății presei, așa cum se reflectă în legile și codurile de conduită profesionale din mai multe State Contractante și este afirmată în mai multe instrumente internaționale privind libertățile jurnalistice... Fără o astfel de protecție, sursele pot fi descurajate să asiste presa în informarea publicului cu privire la chestiuni de interes public. Ca rezultat, rolul vital de supraveghere publică al presei poate fi subminat, iar capacitatea presei de a furniza informații corecte și de încredere poate fi afectată negativ.”

Goodwin vs. Regatul Unit (1996)

- extras din „Protejarea dreptului la libertatea de expresie în Convenția Europeană a Drepturilor Omului”

Preambul

Jurnalismul în interes public se bazează pe surse (oameni) care îi oferă jurnalistului informații sau îl ajută să verifice informații. Prin urmare, nu este întâmplător că sursele au un rol central în viața profesională a jurnaliștilor.

De cealaltă parte a baricadei, sursele jurnalistice sunt vâdate, se încearcă deconspirarea și sancționarea lor. Sau, dimpotrivă, se creează mecanisme legale și instituționale de protecție a lor.

Cei care le oferă informații jurnaliștilor pot avea drept scop expunerea unor subiecte de interes public, dar, pe de altă parte, pot avea și interese proprii, care nu urmăresc neapărat binele public. Mai mult, sursele pot fi lipsite de onestitate sau chiar toxice.

Toate aceste aspecte (și multe altele) contribuie la un ecosistem complex al relației dintre jurnaliști și sursele lor. Pentru sinteza de față am încercat să explorăm și cartografiem o parte a acestui ecosistem și am stat de vorbă cu 11 jurnaliste și jurnaliști de investigație: Ana Poenariu, Romana Puiuț, Emilia Șercan, Luiza Vasiliu, Ștefan Căndea, Alex Costache, Victor Ilie, Răzvan Luțac, Alex Nedea, Ovidiu Vanghele, Zoltán Egyed Ufó¹.

În fiecare din cele 11 interviuri, am analizat cu jurnaliștii întregul proces și lanț de decizii care compun o relație de colaborare cu o sursă. De asemenea, am încercat să distingem relația cu o sub-categorie aparte: avertizorii de integritate în interes public. Am discutat despre fragilitatea acestei relații cu sursele și avertizorii în interes public, din punct de vedere uman și profesional, despre riscuri, temeri, dar și despre strategii de protejare a acestor relații complexe care au ca scop informarea corectă a publicului asupra unor nereguli și ilegalități în cadrul unor instituții publice. De asemenea, am oferit context internațional, cu exemple de notorietate care descriu cât de complicat este astăzi statutul avertizorului de integritate la nivel global.

Avertizorii de integritate în interes public (*whistleblowers*) au un statut aparte între sursele jurnalistice. Aceștia sunt definiți (în legislația românească) ca fiind persoane care semnalează încălcări ale legii, care au ajuns la cunoștința lor într-un context profesional. Pentru că adesea suferă represalii ca urmare a acestor semnale de alarmă pe care le trag, avertizorii se bucură de protecție legală. În 2022, România și-a actualizat legislația în domeniu, însă procesul de adoptare a [legii privitoare la protecția avertizorilor în interes public](#) a iscat dezbateri publice și politice aprinse despre rolul acestora și nevoia de protejare a lor.

În ultimii ani, avertizorul de integritate sau avertizorul în interes public a colecționat o [listă de etichete și încadrări](#) care fie îl glorifică, fie îl transformă într-o amenințare pentru democrația noastră imperfectă. Exemplele de glorificare a avertizorului sunt foarte puține, în timp ce exemplele de demonizare abundă în spațiul public, prin vocea unor formatori de opinie, ba chiar și prin traducerile stângace din filme și seriale. Avertizorii de integritate au fost descriși în mass-media românească, de unii

¹ Interviurile s-au desfășurat în decembrie 2022.

formatori de opinie, drept 'delatori', 'turnători', ba chiar '[iude ale statului polițienesc eșuat](#)'. Iar reprezentările culturale malițioase sunt completate de traduceri bizare, generate de oameni sau programe automatizate, în care termenul *whistleblower* din engleză este tradus 'cârțiță' sau 'cel care ciripește'.

Preocupați de relația dintre jurnaliști și sursele lor, am încercat să scoatem avertizorii de integritate din acest limbo semantic și să le reconstituim portretul robot și statutul social, văzut prin ochii celor 11 jurnaliști de investigație care au o vastă experiență de lucru cu surse și avertizori de integritate.

Protecția surselor jurnalistice este și un privilegiu legal, dar și o obligație profesională a jurnaliștilor. [Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului](#), care, conform Constituției, [este parte a dreptului intern românesc](#), are o cazuistică bogată legată de dreptul jurnaliștilor la protecția surselor. Există și legi care statuează ca atare acest privilegiu jurnalist - legea audiovizualului, legea Agerpres, legea SRR-SRTV.

Totuși, există încă autorități ale statului care încalcă acest drept. În 2022, DIICOT Brăila, [într-un dosar deschis abuziv](#) împotriva jurnalistului Alin Cristea (debraila.ro), a confiscat și percheziționat toate echipamentele acestuia (telefoane, computere, etc.). Ulterior, judecătorii au stabilit că dosarul deschis împotriva jurnalistului, care a avut drept urmare și percheziția informatică a echipamentelor jurnalistice, [a fost lipsit de temeinicie](#).

[Jurnalistului Gabriel Gachi, de la publicația Reporter de Iași](#), i s-a cerut, în 2022, de către un judecător ["să facă precizări despre sursa informațiilor obținute pentru editarea articolelor menționate de către reclamant"](#). Totuși, ulterior Judecătoria Iași a revenit asupra acestei decizii.

Amenințările la adresa confidențialității surselor nu sunt doar locale, românești, și nici nu sunt întotdeauna publice sau transparente. Nu mai departe de septembrie 2023, [o jurnalistă a fost reținută timp de două zile de autoritățile din Franța](#), iar computerul și casa i-au fost percheziționate, pentru a se afla sursa unor informații pe care le publicase. De asemenea, [folosirea de soft-uri de supraveghere informatică](#) (spyware, cum ar fi Pegasus), ce au dus la intruziunea ilegală în viața profesională și privată a unor activiști, jurnaliști, persoane din lumea academică, politicieni și funcționari publici, se întâmplă nu doar în dictaturi, ci și în [Europa](#) și Statele Unite. [Predator](#) este un nou astfel de soft, a cărui existență a devenit publică recent.

În acest context, în care cazurile mai sus menționate pot fi doar vârful aisbergului în ceea ce privește protecția reală a surselor jurnalistice, securitatea comunicațiilor și a documentelor jurnalistice rămâne crucială ca practică jurnalistică curentă.

Astfel de strategii de garantare a protecției surselor, enumerate de jurnaliștii cu care am stat de vorbă, includ: parolarea și criptarea laptop-urilor, telefoanelor, etc. și depozitarea acestora întotdeauna în locuri sigure; evitarea stocării de documente în *cloud* sau a schimburilor de documente sensibile prin Internet; evaluarea riscului ca sursa să se afle sub supraveghere tehnică (de ex. este subiect al unei investigații penale); folosirea de aplicații de comunicare securizate, criptate, cum ar fi Signal,

Wire, ș.a., inclusiv pentru apelurile telefonice (niciodată GSM). Locurile de întâlnire cu sursele trebuie alese cu atenție, iar pentru surse sensibile măsurile de securitate ar trebui să fie și mai stricte (evitate locurile în care există camere de supraveghere stradală, fără telefoane mobile, jurnalistul să se asigure inclusiv că nu este urmărit).

Pentru publicarea documentelor, a imaginilor și a înregistrărilor audio, jurnaliștii au recomandat: consultarea cu sursa înainte de publicarea oricărui document (sau informație), pentru a evita riscurile expunerii acesteia; evitarea publicării documentelor originale în facsimil – reconstituirea de la zero a acestora (de ex. imprimantele pot lăsa urme specifice pe pagină, care pot localiza exact unde s-a tipărit documentul); eliminarea oricărui posibil indiciu de pe documente (puncte, caractere speciale, sublinieri); eliminarea metadatelor documentelor, imaginilor, înregistrărilor audio și video și a oricăror elemente de context (de ex. imagini de *background* care pot duce la localizarea documentelor, persoanelor etc.); modificarea vocii și a imaginii sursei anonime, eventual prin folosirea unui 'actor' care să înlocuiască sursa. (Detalii în capitolul dedicat – [Eșec și succes în protejarea sursei – Măsuri practice de securitate.](#))

Câteva observații, referitoare la relația cu sursele, s-au desprins din discuțiile cu jurnaliștii:

- Avertizorii de integritate beneficiază, cel puțin în teorie, de un statut legal special, datorită rolului lor în combaterea încălcărilor legii și promovarea binelui public. Totuși, din punctul de vedere al jurnaliștilor intervievați, regulile deontologice de protecție a confidențialității surselor sunt la fel de stricte, indiferent că este vorba despre surse, în general, sau despre avertizori de integritate, în special.

Luiza Vasiliu: Din punctul meu de vedere, cred că ar trebui să oferi o protecție totală surselor tale, indiferent dacă ele se încadrează la categoria de avertizor sau nu.

- Jurnaliștii consideră avertizorii și sursele drept categorii diferite ale aceleiași mulțimi. Granițele între cele două categorii, însă, sunt dificil de trasat și pot fi destul de fluide.

Victor Ilie: Mi se pare că un avertizor de integritate nu e niciodată interesat.

Ștefan Cândea: *Whistleblower*-ul nu trebuie să fie integru și să aibă o viață excepțională.

- Mai mulți dintre jurnaliștii cu care am discutat au criticat faptul că, prin legea privind protecția avertizorilor în interes public, raportarea publică (deci inclusiv către presă) a încălcărilor legii este îngreunată. Practic, avertizorii trebuie să demonstreze că problemele sesizate nu s-ar fi rezolvat dacă ar fi raportat mai întâi în interiorul instituției sau către autoritățile competente în a soluționa încălcările legii.

Romana Puiuț: [Avertizorii de integritate, *n.n.*] nu ar trebui să fie obligați să zică prima dată în interiorul instituției ilegalitățile pe care le constată, pentru că e posibil să știe foarte clar că n-au de ce să le spună, că nu se va rezolva nimic acolo.

- Cadrul și principiile colaborării dintre jurnaliști și surse sau avertizori sunt negociate încă de la primul contact. Atunci sunt discutate și analizate, transparent, posibilele consecințe post-publicare, pentru sursă, și este discutat regimul de protejare a identității și a informațiilor. La nivel internațional există și un model de *agreement* de colaborare, semnat de jurnaliști și avertizori ([European Investigative Collaborations](#)).
- În procesul de consolidare a încrederii și de validare a subiectului, jurnaliștii își rezervă dreptul de a verifica minuțios informațiile pe care sursele sau avertizorii le oferă. De asemenea, unghiul de abordare și decizia de publicare rămân tot la jurnaliști.

Răzvan Luțac: Îi explicăm că pe noi ne interesează subiectul de interes public din ceea ce ne povestește el (...) că vom vorbi inclusiv cu partea adversă, (...) șeful pe care el o să-l expună. (...) [Î]i explicăm care va fi procesul. (...) [U]nele surse se așteaptă să le dăm textul înainte, să arunce un ochi, ceea ce, din punctul meu de vedere, și din punctul de vedere al tuturor jurnaliștilor, nu e OK.

- Jurnaliștii investesc resurse semnificative de timp și energie pentru a construi o relație de încredere cu sursele și avertizorii, relație care nu se încheie odată cu publicarea materialelor de presă.
- Furnizarea de informații înșelătoare sau existența unor indicii că sursa sau avertizorul are o agendă ascunsă, personală, care nu are legătură cu interesul public, sunt motive temeinice pentru jurnaliști ca să încheie o relație de colaborare cu aceste surse.
- De multe ori, jurnaliștii își asistă și își consiliază sursele. Dacă sunt surse/ avertizori anonimi, jurnaliștii le reamintesc că, pentru ca posibilitatea de deconspirare să rămână redusă, aceștia trebuie să își protejeze activ anonimitatea. Dacă sursele/avertizorii au decis să iasă public, jurnaliștii le pot sprijini să contracareze repercusiunile.

Emilia Șercan: Oamenii nu își pot imagina consecințele propriilor acțiuni, de aceea mă simt responsabilă să îi avertizez.

Alex Nedea: Au fost mai multe cazuri de oameni care au avut de suferit în urma dezvăluirilor. Acum nu mi-e foarte clar cât de multe dintre repercusiuni nu ar fi fost mai grave decât au fost în urma dezvăluirilor.

- Toți jurnaliștii intervievați au colaborat cu avertizori care au suferit diferite forme de presiune, intimidare sau abuz ca urmare a dezvăluirilor pe care le-au făcut. Această realitate este, de multe ori, percepută ca un eșec de către jurnaliști, chiar dacă subiectul de presă a avut un impact public major.
- Tot eșec este considerată situația în care sursa primară este prea speriată să își facă publică identitatea, chiar dacă acest lucru ar aduce mai multă credibilitate pentru investigație. Dar și când potențiala sursă refuză să colaboreze, chiar dacă are informații relevante, însă nu crede că demersul ar produce o îmbunătățire a situației.
- Aproape toți jurnaliștii cu care am discutat s-au confruntat cu presiuni din partea autorităților judiciare (polițiști, procurori) sau din partea avocaților subiecților materialelor jurnalistice, care au încercat să îi determine își dezvăluie sursele. Aceste presiuni au avut loc fie sub pretextul unor audieri preliminare, fie prin chemare în judecată.

Ana Poenariu: Am fost contactată de polițiști sau, în principal, de polițiști judiciari, dar eu nu consider că e de datoria mea să merg la Parchet și să spun ce știu. Parchetul poate să afle ce știu din materialul pe care îl public. (...) În primul rând, eu cred că orice jurnalist ar trebui să aibă doi prieteni foarte buni: unul care să fie avocat și unul care să fie ONG-ist.

Alex Costache: Am fost întrebat de către procuror sau de către un judecător, dacă pot să dezvălui sursa și am zis că nu pot, pentru că sunt regulile meseriei, regulile de ordin profesional, deontologic și chiar legal, pentru că sunt decizii ale CEDO care fac ca aceste norme ale profesiei de jurnalist să aibă o acoperire legală.

- Unul dintre jurnaliștii intervievați a relatat, în detaliu, cum a fost intimidat și amenințat cu sancțiuni penale chiar de către un judecător, în instanță, pentru a-l determina să își dezvăluie sursele. Din fericire, acest caz pare să fie unul destul de rar, întrucât cei mai mulți dintre jurnaliștii incluși în acest raport au apreciat că judecătorii au demonstrat, în general, că înțeleg relația confidențială dintre jurnalist și sursă.

Zoltán Egyed Ufó: Din punct de vedere legal e foarte greu, fiindcă eu vreau să protejiez sursa, dar legea nu mă protejează pe mine.

- Dezvăluirea surselor este considerată un eșec profesional inacceptabil de către toți jurnaliștii cu care am stat de vorbă.

Ovidiu Vanghele: Dacă ajungi să îți divulgi sursa e înspăimântător. Te descalifici tu ca jurnalist.

- Pe lângă o foarte bună cunoaștere a principiilor și eticii jurnalistice, gradul ridicat de protecție pe care jurnaliștii îl garantează surselor este întreținut și de un set de abilități și strategii pe care aceștia le folosesc în mod curent. Astfel, jurnaliștii folosesc diferite soluții și platforme digitale pentru a securiza comunicarea cu sursele, dar și informațiile și documentele. Abilitățile digitale sunt completate de securitatea organizării contactelor cu sursele și de strategii editoriale în publicare, în moduri care să nu expună identitatea reală a acestora.

Acest material le servește, în primul rând, studenților la jurnalism și jurnaliștilor la început de carieră. Dar le poate servi și surselor sau avertizorilor care vor să înțeleagă mai bine procesele și principiile jurnalistice. Și poate servi și breslei, într-un mic exercițiu de analiză critică, în care să-și auto-evalueze modul de lucru, principiile, regulile, amenințările venite din exterior și din interior, dar și să își identifice și să își repare lipsurile, acolo unde ele există.

Nu în ultimul rând, materialul este extrem de relevant pentru persoanele și instituțiile din zona judiciară, pentru a înțelege mai bine caracterul special al relației dintre jurnalist și sursă, dar și valoarea superioară a jurnalismului în interes public.

I. Sursele jurnalistice și avertizorii de integritate – aceeași protecție

Unul dintre scopurile acestui studiu a fost să identificăm dacă ziariștii fac diferențe între avertizorii de integritate și restul surselor lor și, dacă fac astfel de diferențe, care sunt acestea.

Toți cei 11 jurnaliști cu care am stat de vorbă au subliniat că ambele categorii se bucură din partea lor de aceeași protecție strictă a confidențialității.

Luiza Vasiliu: Din punctul meu de vedere, cred că ar trebui să oferi o protecție totală surselor tale, indiferent dacă ele se încadrează la categoria de avertizor sau nu.

Ovidiu Vanghele: Sursele se gestionează și te raportezi la ele la fel. Adică, dacă ce îmi spun este de interes public, n-am de ce să tratez diferit. Iar din punct de vedere al statutului lor de avertizori de integritate, e o chestiune strict formală pentru ei și pentru protecția lor. Eu, oricum, și dacă e și dacă nu e avertizor de integritate, nu îl divulg.

Romana Puiuleț: Nu știi dacă relația noastră cu avertizorul de integritate este mai specială [față de restul surselor, n.n.]. (...) Tu protejezi sursa fix la fel, indiferent de unde ar proveni, dar mai ales dacă ea îți cere să fie protejată.

După cum reiese din citatele de mai sus, jurnaliștii consideră avertizorii și sursele drept categorii diferite ale aceleiași mulțimi. Granițele între cele două categorii, însă, sunt greu de trasat și sunt relative.

Astfel, în opinia majorității jurnaliștilor intervievați, avertizorii sunt persoane motivate de apărarea binelui public și nu sunt mânate de interese și motivații care le-ar aduce strict beneficii personale.

Alți jurnaliști consideră că avertizorii nu trebuie neapărat să fie persoane integre sau necontroversate, cât timp subiectele sunt de interes public.

Victor Ilie: Mi se pare că un avertizor de integritate nu e niciodată interesat. [Camelia Roiu](#) e exemplul perfect. Nu e ca și cum femeia avea o clinică de tratare a marilor arși și era interesată să își mute clienții de la spitalul de stat la spitalul privat.

În schimb, în general, sursele sunt persoane interesate. De cele mai multe ori întâlnești surse. Adică oameni care sunt super interesați de ceva, iar tu trebuie să fii mereu foarte

atent la ce sunt interesați, să nu-ți intre în subiect interesul lor. Interesele converg o vreme, mergem împreună, ne urcăm în același compartiment pe tren, dar e foarte important să îi scoți afară din compartimentul tău acolo unde ei au un interes concret. (...) [P]entru mine un avertizor de integritate este om care face ceea ce face sau alege să vorbească cu presa sau cu *law enforcement*-ul dintr-o problemă de principiu. Fix doar principiul. 'Nu-mi pasă că fură, dar îmi pasă că fură și că oamenii nu mai au de mâncare'. Sau: 'Îmi pasă că pacienții au mai puțini bani pentru tratamentul de... '. Sursele pot fi și ei oameni interesați de principii, dar sunt puțin mai nocivi.

Ștefan Cîndea: Whistleblower-ul nu trebuie să fie integru și să aibă o viață excepțională.

Avertizor în interes public este considerată a fi persoana fizică care efectuează o raportare sau divulgă public informații referitoare la încălcări ale legii, obținute în context profesional. Raportarea poate fi internă, în instituția, compania etc. cu care are raporturi de muncă sau colaborare sau care a încercat să îl recruteze, sau poate fi externă, către autorități ale statului. Divulgarea publică o poate face avertizorul direct sau prin intermediul presei. Atât legislația românească, cât și cea europeană, recunosc și încurajează și raportarea anonimă a încălcărilor legii, aceste persoane beneficiind de aceeași protecție ca cele care și-au asumat identitatea. Din punct de vedere legal, motivațiile pentru care o persoană alege să facă o sesizare sunt irelevante, atât timp cât sesizarea îndeplinește criteriile menționate anterior și cel care a făcut-o a acționat cu bună-credință, adică având motive întemeiate să creadă că informațiile referitoare la încălcări ale legii erau adevărate la momentul raportării. ([Legea nr. 361/2022 privind protecția avertizorilor în interes public](#))

Dacă pe surse, de multe ori, le contactează jurnalistul, și, uneori, trebuie să le convingă să vorbească, în cazul avertizorilor procesul este invers, pentru că, de regulă, aceștia vin către jurnaliști.

Ștefan Cîndea: Când caut pe cineva să-mi dea informații, este o persoană care devine o sursă. (...) Un whistleblower te caută din proprie inițiativă cu un set de documente să îți semnaleze un subiect și îți și zice că vrea să fie whistleblower. (...) Documentele astea trebuie să le verifici și cu altcineva, deci ai nevoie în continuare de surse care să îți explice ce documente sunt acolo. Să îți certifice că, de exemplu, acele documente nu sunt false.

Luiza Vasiliu: În materialul despre Burnei am avut de-a face cu surse, cred, nu cu avertizori de integritate. Pentru că mi-a luat un an de zile să îi conving să vorbească. Deci poate că aici ar fi o diferență, disponibilitatea și dorința de a vorbi. În principiu, pe surse le curtezi până reușești să le câștigi încrederea și să scoți ceva de la ele. Avertizorul înțelege deja de la sine că e nevoie să vorbească și vine el spre tine.

Jurnaliștii cu care am stat de vorbă iau în calcul vulnerabilitatea surselor și a avertizorilor de integritate. Pe cei din urmă, în special, îi avertizează legat de riscul de repercusiuni.

Ana Poenariu: Eu tot timpul, de exemplu, le spun oamenilor 'hei, vezi că s-ar putea să existe repercusiuni'. E normal ca eu să-mi doresc ca toate persoanele cu care vorbesc să-și asume public lucrurile pe care le spun. Dar există anumite cazuri în care pot exista nu doar repercusiuni la locul de muncă, ci și repercusiuni sociale.

Romana Puiuleț: Când este într-o instituție de stat și îți spune despre problemele acute cu care se confruntă fix în momentul acela, atunci trebuie protejată un pic mai mult. Adică trebuie să te îngrijești și de felul în care se simte în momentul acela, în locul în care muncește. (...) Tu vrei să obții informațiile de acolo, dar este un moment foarte sensibil pe care-l trăiește și poate este amenințat fix în momentul acela, poate se simte încolțit din toate părțile. Și atunci, într-adevăr, trebuie să stabilești un canal de comunicare mult mai clar și mult mai empatic cu sursa.

Unul dintre jurnaliști consideră că orice persoană care sesizează o ilegalitate, dacă se află într-o situație de vulnerabilitate, chiar dacă situația ei juridică nu respectă strict definiția legală a instituției avertizorului de integritate, se bucură de un statut similar.

Zoltán Egyed Ufó: Eu văd relația asta ca o relație între unul mai puternic și unul mai slab. Și ăla mare îi dă în cap lu' ăsta mai mic doar fiindcă mi-a dat o informație. Deci din punctul ăsta de vedere, eu nu cred că cineva este avertizor de integritate doar dacă lucrează undeva. Pentru mine și cel care e vecin cu cineva sau are orice tangență cu cineva, e avertizor. Fiindcă, în momentul în care el poate suferi din cauză că mi-a dat informația respectivă și ăla mai puternic poate să-i trimită controale, poate să-l dea afară de la locul de muncă sau poate să-i facă orice rău, eu îl consider o posibilă victimă. Și îl tratez ca o categorie superioară care necesită o protecție.

Mai mulți dintre ziariștii cu care am discutat au criticat faptul că, prin noua lege privind protecția avertizorilor în interes public, raportarea publică a încălcărilor legii este îngreunată. Practic, avertizorii trebuie să demonstreze că problemele sesizate nu s-ar fi rezolvat dacă ar fi raportat mai întâi intern sau către autorități competente. Această nouă condiționalitate introdusă de lege a fost criticată în perioada de adoptare a legii de către avertizori și organizații ale societății civile, pentru că, în practică, avertizorii vor trebui să arate că raportarea publică era singura lor opțiune, altminteri ei pierzându-și protecția oferită de lege.

Victor Ilie: Nu cred că este rezonabilă componenta aia că, dacă ești angajat undeva, trebuie să mergi la șeful tău să-i spui. Și de cele mai multe ori, îmi pare rău că generalizez, și nu ar trebui să fac asta, șeful este girantul unei situații. Or, dacă tu ai un șef dintr-un aluat care permite să se întâmple într-o instituție ceva, pentru că asta e parte din personalitatea lui, caracterul lui, că așa a furat el de când era mic mere și acum fură contracte publice... Nu poți să forțezi oamenii într-un cadru legal să aleagă varianta prin care să vorbească.

Romana Puiuleț: Este clar că ei [avertizorii de integritate, *n.n.*] nu ar trebui să fie obligați să zică prima dată în interiorul instituției ilegalitățile pe care le constată, pentru că e posibil să știe foarte clar că n-au de ce să le spună, că nu se va rezolva nimic acolo. Atunci, de foarte multe ori, unica soluție e asta, să faci publică o poveste. Este o instituție extrem de importantă pentru noi [instituția avertizorului de integritate, *n.n.*], e evident.

LEGE privind protecția avertizorilor în interes public

Articolul 19

Divulgarea publică

(1) Avertizorul în interes public care divulgă public informații privind încălcarea legii beneficiază de protecție în cazul în care este îndeplinită una dintre următoarele condiții:

- a) a raportat mai întâi intern și extern sau direct extern (...) însă consideră că nu au fost dispuse măsuri corespunzătoare în termenul prevăzut la art. (...);
- b) are motive întemeiate să considere că:

1. încălcarea poate constitui un pericol iminent sau evident pentru interesul public sau riscul unui prejudiciu care nu mai poate fi remediat; sau
2. în cazul raportării externe există un risc de represalii sau o probabilitate redusă ca încălcarea să fie remediată în mod eficace având în vedere circumstanțele specifice ale raportării.

(2) Sesizarea privind încălcarea legii prin divulgare publică se poate adresa presei, organizațiilor profesionale, sindicale sau patronale, organizațiilor neguvernamentale, comisiilor parlamentare sau prin punerea la dispoziție în orice mod în spațiul public a informațiilor referitoare la încălcări ale legii.

II. Contactul cu avertizorii și sursele

În ceea ce privește modul în care intra în contact cu sursele avertizori de integritate, majoritatea jurnaliștilor a spus că, de obicei, avertizorii sunt cei care inițiază primul contact. Mai rar, jurnaliștii află despre o situație sau o persoană de interes și sunt cei care îi contactează pe avertizori.

Uneori, acest prim contact se face printr-un terț, iar avertizorii pot să rămână complet anonimi în fața jurnaliștilor.

Jurnaliștii cred că sunt contactați de avertizori pentru că au scris despre un anumit domeniu și și-au creat un renume din asta. Un alt motiv pentru care cred că sunt contactați este acela că atât ei ca jurnaliști, cât și instituția media la care lucrează inspiră încredere celor care vor să semnaleze posibile subiecte de presă.

Luiza Vasiliu: Cred că avertizorii de integritate mai degrabă ajung ei la tine. Pentru că au nevoia asta de a vorbi și își caută jurnaliștii pe care i-au urmărit și au văzut că au scris despre domeniul lor. Dacă se întâmplă să afli tu că ceva nu e ok într-o instituție, atunci pornești măcar de la unul și încerci să refaci acest cerc al nemulțumirilor. Al celor cărora le-a ajuns. Așa mi s-a părut că se întâmplă lucrurile: prin acumulare și prin faptul că au încercat în mod repetat să rezolve problemele cu conducerea instituției și cei de peste conducerea instituției respective și nu a mers, așa ca ajung în cele din urmă la presă. Sau, desigur, se mai întâmplă să vorbească public despre o problemă și reușești să îi identifici, că au spus ceva și nu s-a rezolvat nimic.

Alex Costache: Aceste surse observă, de-a lungul vremii, ce poziție ai tu sau *media outlet*-ul din care faci parte față de un anumit subiect. Dacă li se pare că este o poziție corectă, iar (...) mesajul lor nu este distorsionat sau trunchiat... Adică vor să aibă garanția asta, în primul rând. Și în al doilea rând, vor să aibă garanția că nu sunt expuși.

Sursele au un rol esențial în actul jurnalistic, pentru că semnalează potențiale subiecte de presă, la care jurnaliștii nu ar ajunge altminteri, și îi ajută pe aceștia la verificarea informațiilor.

Răzvan Luțac: Studenții mă întrebau foarte des: '*domne, dar cum ajung atât de multe informații la o redacție?*' De cele mai multe ori, asta e ideea, că informațiile ne caută pe noi. Noi, bineînțeles, facem propriile căutări și ne interesează niște subiecte în mod special și săpăm într-o

anumită direcție. Însă nu putem să ne comparăm noi, un singur om, cu timpul lui limitat, cu nivelul de informații care vin de la cititori.

Romana Puiulet: Sursele noastre sunt extrem de diversificate. Folosim foarte mult și baze de date. Și uneori pornim subiecte întregi din zona aceea și încercăm tot mai mult să adunăm și să știm să lucrăm cu ele. Dar mereu vom ajunge la oamenii din instituții, mereu vom avea nevoie de surse în toate zonele astea. (...) Multă lume ne identifică ba cu surse în SRI, ba cu surse din FBI, dar (...) chiar sunt oameni care ne caută, de obicei în moduri foarte deschise. Nu e nimic ascuns.

Contactul dintre avertizori și jurnaliști se poate face, uneori, prin terțe părți. Motivul este nevoia sursei/avertizorului de a-și păstra anonimitatea, uneori chiar și față de jurnalist. În cazul *leak*-urilor mari, aceste contacte pot fi formalizate, ele având loc prin avocați sau terți.

Emilia Șercan: De multe ori nu mă contacteză direct, ci mă contacteză prin diverse alte persoane, pentru că au rețineri sau poate le e frică să intre în contact direct, ca nu cumva să fim urmăriți ei sau eu.

Ștefan Cândea: Prin terțe persoane în general, tehnicieni, avocați. În cazuri concrete, ori am aflat de existența persoanei respective și deținerea unei colecții de documente pentru că era deja în discuții cu alte persoane, ori a venit prin alt ziarist, avocați, *staff* tehnic, cu intenția de a face publice documente.

Dar în alte cazuri există avertizori de integritate complet anonimi, despre care nu știi cine sunt și ce poziție au avut în interiorul sau exteriorul organizației. Spre exemplu, în cazul [Panama Papers](#), până azi, oficial, nu este cunoscută sursa documentelor, deși tot ce a dat această sursă sunt practic serverele companiei. Dar acolo a rămas anonimă sursa chiar și pentru ziariști, sau așa susțin ei. Nu se știe nici motivele, în afară de declarația sursei / avertizorului de integritate, care este interesat de transparență, dar evoluția ulterioară a arătat că era interesat și de bani. Identitatea acestuia este încă secretă, dar știm acum că sursa este cetățean american. Motivele au început să fie mai clare în iunie 2023 când [John Doe a dat în judecată guvernul german și BKA \[Biroul Federal de Poliție Criminală, n.n.\]](#) pentru ca nu l-a recompensat conform unui acord semnat prin care guvernul german ar fi trebuit să îi plătească sursei 10% din sumele recuperate cu ajutorul datelor din Panama Papers. Sursa primise deja 5 milioane de dolari.

Ca urmare a interacțiunii cu jurnaliștii, unele surse devin mai motivate să ofere informații de interes public, acestea alegând uneori să rămână anonime, altele devenind avertizori de integritate cu identitate asumată public.

Ana Poenariu: Există diverse căi [pentru a intra în contact cu sursele-avertizori de integritate, n.n.]. De exemplu, când făceam un material despre statul român care achiziționa niște linii de producție de măști în timpul pandemiei, am primit aprobare de la șeful Romarm să intru în fabrica de bombe de Dragomirești, unde erau montate aceste linii de producție. Când am ajuns acolo, am aflat că nu am voie să văd liniile de producție și am văzut doar niște cutii de măști. La acel moment m-am întâlnit cu directorul acelei fabrici de armament. El a fost persoana care mi-a spus *'nu am cum să te las să intri, să vezi liniile de producție, pentru că nu ai făcut nu știu ce procedură și trebuia să obții un certificat'*. Ei, acel om care, practic, m-a respins inițial mi-a devenit nu doar sursă, ci a devenit un avertizor de integritate. **A ieșit public**, la un moment dat, înainte de încheierea anului și a spus exact ce s-a întâmplat cu acele linii de producție. Că erau *second-hand*, că nu funcționau, că nu aveau instrucțiuni de utilizare. (...) [E]l știa ce are de pierdut și ce i se poate întâmpla dacă iese public. Drept urmare, prima dată a fost dat afară, ulterior s-a pensionat pentru că îndeplinea criteriile legale să se pensioneze. Dar omul și-a asumat toate astea. Adică nu a vrut să facă toate dezvăluirile sub protecția anonimatului.

În alt caz, de exemplu, tot făceam cereri la Ministerul Fondurilor Europene pentru documente legate de niște proiecte finanțate din bani de la Uniunea Europeană. Și le primeam, dar le primeam cumva în bătaie de joc. Adică erau atât de înnegrite cu *marker*-ul de ziceai că cineva a avut o criză de isterie când a anonimizat documentele. Și, atunci, am trimis aceeași cerere către mai multe adrese de email din MFE, adrese de email generale, ca să zic așa, neasumate, fără numele persoanelor. Gen *achiziții@*, *comunicare@*, adică către toate adresele de mail despre care bănuiam că ajung la mai multe persoane, nu doar la una. Și cineva din MFE mi-a trimis documentele neînnegrite, cu toate detaliile de care aveam nevoie. Nici până în ziua de azi nu știu cine mi-a trimis documentele alea. Iarăși, o formă de avertizare... Adică eu tot un avertizor îl consider, dar, evident, omul nu a vrut să iasă public, să spună *'hei, uite, vă dau eu documentele, pentru că ceilalți colegi ai mei sunt chitiți pe anonimizare'*.

Un alt exemplu: în timpul pandemiei, pentru că mi-am dat seama că situația e foarte nasoală, în sensul că, la acel moment, una dintre primele preocupări a conducerii acestei țări a fost să prelungească timpul de răspuns la cereri pe legea 544/2001, ce am făcut este că am început să scriu la toți medicii pe care-i aveam în telefon, toți oamenii care lucrau în spitale. Unii mi-au răspuns și au spus *'da, uite că avem probleme, uite, măștile se rup'*. Și chiar, în unul dintre cazuri, măștile alea despre care vorbea persoana respectivă că se rup pe fețele medicilor a ajuns subiect de dosar la DNA. Și asta e o formă de avertizare. Jurnalistul poate provoca un om să avertizeze despre problemele din instituția din care face parte.

III. Încrederea reciprocă

I-am întrebat pe jurnaliști cum stabilesc legături de încredere cu sursele avertizori de integritate. Din acest punct de vedere jurnaliștii nu îi tratează diferit pe avertizori, față de alte surse jurnalistice, la începutul relației.

Ștefan Cîndea: Relația de încredere este aceeași ca la orice altă sursă. Nu-i nimic diferit, practic. Întrebi ce dorește. De ce protecție are nevoie, dacă trebuie să fie sau nu anonimă relația, la ce pericole se expune sau expune pe alții. Și discuți pe conținut, ca să poți să înțelegi mai bine *background-ul* cazului respectiv și să poți să te documentezi și din afara discuției cu sursele.

Verificarea sursei este un prim pas pentru jurnaliști. Verificarea sursei presupune pre-documentare, întâlniri față în față, testarea onestității sursei prin discuții.

Răzvan Luțac: Mă văd mereu cu omul, chiar dacă omul îmi trimite un mail. (...) Încerc mereu să am o identitate, să știu că vorbesc cu cineva.

Ovidiu Vanghele: De la un punct încolo e pur și simplu instinct. Îți dai seama ca omul e de încredere. Dar, de exemplu, dacă ai o sursă din zona interlopă... e tot un interlop, tovarăș cu ei acolo. Uneori îi testăm. Dar pentru lucrurile astea nu există o rețetă, e de la un caz la altul. Uneori ai nevoie să te sfătuești cu alți jurnaliști, să iei măsuri de precauție. De exemplu să îți iei măsuri de securitate - o mașină sau două care să te însoțească, de la distanță, la o întâlnire. Toate lucrurile astea le înveți în timp, din experiență.

Alex Nedea: [Î]ncrederea trebuie să fie reciprocă, iar omul trebuie, la rândul lui, să-mi câștige încrederea, pentru că, nu de puține ori, oamenii, sub acoperământul anonimității, încearcă să te otrăvească cu informații sau să înflorească realitatea. Și atunci încerc, pe cât posibil, să verific ce fel de om este. Și uneori îi livrez informații pe care eu le știu deja și-l întreb: cum credeți că s-a întâmplat sau ce știți despre treaba asta? Ca să văd cât de mult înflorește realitatea pe care eu o știu din alte surse.

În acest context, este important pentru jurnaliști și să negocieze de la bun început un cadru al relației, un set de așteptări din partea sursei, explicându-i procesul jurnalist, faptul că nu vor publica decât informații pe care jurnaliștii le consideră de interes public și pe care le pot proba. Unii jurnaliști consideră că acest pas este esențial.

Răzvan Luțac: Ce-mi place mie să-i zic omului la prima întâlnire e ceva foarte onest. Îi explicăm că pe noi ne interesează subiectul de interes public din ceea ce ne povestește el și ne vom ocupa strict de acela. Îi zicem omului că vom vorbi inclusiv cu partea adversă, că vom vorbi și cu, nu știu, șeful pe care el o să-l expună sau cu conducătorul acelei instituții, că asta e normal. Adică, îi explicăm care va fi procesul. Îi spunem că nu avem voie să-i dăm textul, pentru că unele surse se așteaptă să le dăm textul înainte, să arunce un ochi, ceea ce, din punctul meu de vedere, și din punctul de vedere al tuturor jurnaliștilor, nu e OK. Pentru că fiecare e specialist pe meseria lui și noi suntem specialiști în meseria asta.

Emilia Șercan: Eu le explic, de exemplu, că trebuie să verific informațiile pe care mi le dau. (...) Pentru că am avut situații în care am primit, de exemplu, documente care erau falsificate. (...) Mi s-a dat un document contrafăcut și mie, iar ulterior am aflat că acel document i-a fost dat și lui Ovidiu Vanghele. Am fost contactați pe căi total diferite de o persoană, care ne-a dat același document, pe același subiect, știind că amândoi suntem interesați de subiectul cu pricina – era vorba despre Gabriel Oprea. Și, probabil, persoana respectivă se aștepta ca noi să publicăm documentul ca după aia să iasă scandal că noi am publicat un document fals, eventual cu intenția de a-l defăima pe Oprea, și că informația este falsă. Numai că noi, fără să știm unul de celălalt, ne-am dus pe căi separate la instituția care figura că ar fi emis documentul și ne-am apucat să verificăm informația, să cerem date publice și așa mai departe. Oamenii trebuie să înțeleagă că noi, jurnaliștii, ne vom face, indiferent de informațiile pe care le primim, eu, cel puțin, (...) îmi fac meseria respectând regulile noastre. Verific dacă informația este corectă și se susține. Repet, verific inclusiv documente pentru că și documentele pot fi falsificate foarte ușor.

De cealaltă parte, jurnaliștii cred că, pentru a câștiga încrederea sursei, îi ajută să dea exemple din activitatea lor anterioară, în care i-au protejat pe cei care au stat de vorba cu ei. Și să le arate acele cazuri în care demersurile lor jurnalistice au avut finalitate, pentru ca cei care le oferă informații să aibă încredere că efortul lor nu este lipsit de utilitate. Încrederea se câștigă și manifestând onestitate față de surse sau avertizori.

Alex Nedea: În primul rând, încrederea trebuie să fie reciprocă și, cât ține de partea mea, le spun că ce mă recomandă ca fiind o persoană de încredere sunt materialele mele de până atunci. Îi trimit link-uri, îi arăt 'uite, am vorbit și cu avertizorii ăștia și cu ăștia, cei care

sunt sub protecția anonimatului, despre ei nu s-a aflat niciodată, chiar dacă au vorbit lucruri periculoase'. Celor care vorbesc cu protecție deschisă le spun sincer care au fost repercusiunile asupra lor după aceea și care au fost urmările materialului. Sunt foarte sincer cu ei, nu încerc în niciun caz să pun o tentă de roz într-o realitate care este foarte gri. Le spun 'uite, unii au fost dați în judecată, alții n-au fost dați în judecată. La unele materiale am avut reacții din partea DNA, să spunem, sau a autorităților centrale. La altele nu am avut. Nu putem să-ți promitem că, odată cu materialul acesta, lucrurile se vor schimba în direcția pe care tu o speri sau în direcția pe care tu o vezi'.

Luiza Vasiliu: Mi-am dat seama că ai nevoie întotdeauna de recomandare. Oricât de ok ți-ai făcut treaba până atunci sau, nu știu, oricât de ok ai fi tu cu tine și cu felul în care îți faci meseria, e foarte greu să convingi pe cineva să vorbească, să aibă încredere. Sincer, acum, nici nu-mi mai dau seama dacă problema cea mai mare e una de încredere sau de 'dar ce o să se întâmple dacă scrii'. Ca să-i faci să aibă încredere în tine, porți o conversație, spui că ai mai avut de-a face cu cazuri de genul ăsta și nu ai expus pe nimeni. Pe mine mă ajută foarte mult cazul Burnei, în care am avut mai multe surse medici anonimi. Acolo, totuși, în șapte ani de zile, nu s-a aflat niciodată cine a vorbit de fapt cu mine și atunci pot să am această apărare deja că știu să-mi protejez sursele. Dar mai greu de demontat sau mai greu de construit decât încrederea mi se pare mecanismul ăsta al lor, al sensului, al actului de a vorbi. Adică, 'ok, bine, vorbesc cu tine și după aceea ce o să se întâmple?'. Sunt și unii care zic: 'uite, am vorbit deja la [nume ziar] și nu s-a întâmplat nimic'. Sau: 'am vorbit deja nu știu unde și nu s-a întâmplat nimic'. Și aici, din nou, e foarte greu să-i convingi. Încerci să le spui că aduni mai multe fire și mai multe voci și că pentru că le aduni pe toate, atunci materialul o să devină mai puternic. Că o să te uiți în niște locuri unde nu s-au uitat cei dinaintea ta. E o chestie de retorică, de fapt, pe care o construiești constant cu omul din față.

IV. Motivațiile surselor

După cum am arătat și mai sus, jurnaliștii fac o distincție între sursele obișnuite și avertizori, din perspectiva motivațiilor acestora. Ei consideră că sursele sunt mănate, mai degrabă, de motive personale (răzbunare, de ex.), iar avertizorii sunt motivați de chestiuni de principiu. Un jurnalist crede că termenul sursă poate avea și o conotație negativă în limba română, din cauza 'surselor' Securității comuniste.

Victor Ilie: [Motivațiile surselor sunt, n.n.] Răzbunare, bani. Astea cred că sunt cele mai comune. Nedreptate mai rar. Aici ai zice că un *whistleblower* nu e interesat de nimic. Pe cei care au interese personale îi consider mai degrabă surse. Cuvântul sursă are și o conotație negativă în limba română, istoric vorbind, din cauza perioadei comuniste. (...) În general, asta se caută: sursa scurgerii de date. În instituții se caută sursa, nu se caută avertizorul de integritate. Orice șef de instituție care e vizat de o scurgere de date caută sursele, nu spune nimeni că ar căuta avertizori de integritate. Toată lumea zice: 'să moară sursele', 'cine a fost sursa?'. Și cred că asta vine tot din acești 50 de ani de comunism, când, de fapt, problema erau sursele care turnau la Securitate. Iar sursele aveau privilegii pentru ceea ce făceau.

Emilia Șercan.: Evident, în cazul avertizorilor de integritate, de cele mai multe ori, motivația este dată de o nemulțumire nu neapărat personală, ci de o nemulțumire legată de ceea ce se întâmplă în instituția unde lucrează.

Jurnaliștii cred că îi pot deosebi, între cei care vin cu informații către ei, pe avertizori. Analiza motivațiilor surselor și a avertizorilor e parte din procesul jurnalistic.

Luiza Vasiliu: Poate este și paranoia noastră, dar suntem obișnuiți să fim foarte sceptici când vine cineva înspre noi cu niște informații din interiorul unor instituții, pentru că s-a întâmplat de multe ori să fie vorba și de lupte de putere și avem tot timpul discuțiile astea: 'De ce?'. Adică de ce aleg ei să vorbească și de ce aleg să vorbească cu noi? Și da, mi se pare că avem filtrul ăsta un pic paranoic, de a încerca să înțelegem, pentru ca măcar să evităm să nu fim niște pioni într-o luptă a cuiva. Dar mi se pare că se vede. Adică, e o chestie de fler uman la avertizorii de integritate care sunt pe bune. E ceva în privirile lor și felul în care îți vorbesc și în exasperarea pe care o au, pe care au adunat-o. De obicei sunt două lucruri: ori au asistat la o nedreptate foarte mare și li se pare că nu pot să doarmă, nu pot să mai trăiască

dacă nu o spun mai departe, nu pot s-o țină doar pentru ei. Ori e prin acumularea unor nedreptăți mai mici sau, mă rog, a unor ilegalități mai mici.

Zoltán Egyed Ufó: Majoritatea lor, adică să zicem optzeci la sută din sursele mele, îmi dau informații din motive legate de răzbunare. Douăzeci la sută îmi dau informații fiindcă se tem sau cred că societatea ar merge mai bine sau instituția lor ar merge mai bine dacă s-ar întâmpla ceva. Dar optzeci la sută îmi dau informații fiindcă vor să se răzbune pe cineva. Și asta se simte.

Răzvan Luțac: Dacă îți dai seama că sursa are un dinte împotriva omului respectiv, vei fi mai atent, adică îți dai seama că și motivația asta l-a adus în fața ta ca ziarist și vei încerca mai mult decât în alte situații să-ți dai seama dacă ceea ce ți-a zis el e corect.

Jurnaliștii cred că avertizorii de integritate vor să vadă corectate nedreptăți și, pentru că nu au încredere în autorități, aleg să vorbească cu presa.

Alex Costache: De regulă, îi deranjează o nedreptate sau o inechitate sau o injustiție. Sau, mă rog, erori de ordin deontologic sau chiar legal din cadrul instituțiilor din care fac parte. Și vor să aducă la cunoștința publicului aceste lucruri. Au nevoie de un vehicul de presă în care să aibă încredere. Dublă încredere, că nu vor fi expuși ulterior și că mesajul lor va fi transmis corect.

Victor Ilie: Am avut un subiect cu un angajat dintr-o corporație farmă. Persoana nu avea încredere în autorități, mai degrabă avea încredere în jurnaliști.

Cu toate acestea, în decizia finală de a selecta și documenta un subiect, motivațiile surselor sau ale avertizorilor de integritate rămân secundare pentru jurnaliști. Ceea ce contează pentru ei este informația de interes public pe care o primesc.

Ovidiu Vanghele: Prima regulă a jurnalismului e că nu contează care e *drive-ul* omului. Contează dacă e adevărat ce spune și dacă ce spune e de interes public. *Drive-ul* poate să fie că vrea să îi ia locul șefului. Sau să se răzbune pe ceva ce a fost făcut și el consideră că e nedrept. El poate fi orice fel de om. El poate să fi fost, de exemplu, sancționat pe bună dreptate la locul de muncă. (...) Și nu contează dacă până la urmă îi iese sau nu îi iese lui ceea ce urmărește, pentru că tu unul nu ești chemat să arbitrezi în organizația lui.

Răzvan Luțac: Pe noi, separat de motivația avertizorilor, ne interesa care era subiectul. Da, erau și oameni care poate și pierdeau jobul, erau oameni care au văzut o faptă de corupție sau, posibil, erau oameni care poate nu-l plăceau pe respectivul om. Dacă se dovedea că e un subiect la mijloc, dacă era un subiect de interes public, sigur mergeam pe acel drum. (...) Dacă ne dăm seama că motivul din spatele întâlnirii noastre e unul poate personal și mai puțin de interes public, luăm doar ce-i de interes public și verificăm.

V. Întreruperea colaborării cu sursele

O limită de comportament al sursei, de la care jurnaliștii ar întrerupe sau chiar ar întrerupt colaborarea, este lipsa de onestitate a sursei, care are interese pe care nu le dezvăluie, sau care le prezintă adevăruri parțiale sau informații eronate. Există și situații extreme, în care sursele pot încerca să intoxice în mod deliberat jurnalistul cu informații false. Totuși, majoritatea jurnaliștilor au menționat că ar primi în continuare informații de la astfel de surse, mai ales dacă este vorba despre documente.

Ștefan Cârdea: În general, [întrerupi colaborarea, *n.n.*] dacă este neonestă. Practic, dacă vezi că încearcă să te păcălească, să te manipuleze, să te folosească. Până la urmă astea ar fi motivele. Pe de altă parte, încerci să primești documentele. Dacă le primești și nu mai continui relația ai o problema, depinde cum ai negociat.

Ovidiu Vanghele: Când documentam la subiectul Gabriel Oprea, ne-a dat o sursă o hârtie, referitoare la retrocedări, care părea că e reală. Dar am verificat documentul și ne-am dat seama că era un fals. Avea antetul și numărul de înregistrare de la o instituție, dar conținutul fusese modificat. Era o sursă care anterior ne dăduse, de mai multe ori, informații credibile pe acel subiect. De atunci am întrerupt comunicarea cu acea sursă. Nu știm dacă acea sursă a falsificat hârtia sau o primise falsificată, dar și comportamentul sursei a fost diferit în acel caz față de cum se comportase cu noi anterior.

Romana Puiuț: Când simțim că e, de fapt, o persoană care-și dorește să conducă acea instituție și e în opoziție față de un alt director și încearcă doar să ne furnizeze documente și să creeze pe urmă o poveste pentru a-l demite pe acel director, atunci suntem mult mai precauți. Nu refuzăm documentele niciodată, pentru că nu contează din ce direcție vin, doar că nu intrăm în acel joc.

Alex Nedea: [Aș întrerupe relația cu sursa dacă ar începe, *n.n.*] Să exagereze foarte mult sau să mă otrăvească în mod repetat. [Adică, *n.n.*] să-mi ofere informații false sau toxice, care să mă ducă pe piste greșite. Este total greșit și îmi dau seama că a făcut-o din rea-voință, nu din neștiință. (...) Nu, nu s-a întâmplat, în mod surprinzător, să întrerup relația cu un avertizor. (...) Au fost poate avertizori care mi-au dat informații greșite, dar nu din rea-voință și, atunci

când le-am descoperit, pentru că de cele mai multe ori încerc să merg până în pânzele albe cu verificarea informațiilor venite de la avertizori, atunci când mi-am dat seama că informațiile sunt false, mi-am dat seama că nu a făcut-o din rea-voință. Așa a știut el, așa a auzit el, așa a crezut el.

Un posibil motiv pentru întreruperea colaborării este și acela că o sursă se poate transforma, la un moment dat, în subiect de presă.

Ana Poenariu: E posibil ca una dintre surse, nu știu, să ajungă la un moment dat subiectul unei investigații. Atunci e clar că e posibil să se rupă relația. În momentul în care descopăr că cineva a făcut abuz de puterea pe care o avea în instituția respectivă, evident că o să-l întreb, în contextul materialului pe care îl fac, *'Ce s-a întâmplat aici? Explică-ne și nouă'*.

Un alt motiv este faptul că sursele se așteaptă, de multe ori, ca jurnalistul să fie portavocea lor, să publice în ritmul dorit de sursă sau sunt nemulțumite de materialul jurnalistic final.

Ana Poenariu: Sunt foarte mulți oameni în societatea asta a noastră care nu înțeleg că jurnaliștii nu lucrează la comandă. Rolul nostru este de a informa corect și echilibrat publicul. E posibil ca oamenii care te ajută într-un material să nu fie mulțumiți de ceea ce ai publicat și atunci, evident, s-ar putea să se rupă relațiile. Dar eu nu servesc interesele surselor, eu servesc interesul public. Tocmai asta face un jurnalist.

Romana Puiuleț: Dacă ne-ar impune lucruri, cum ar trebui să scriem, cum ar trebui să publicăm... Adică putem să înțelegem negocierile pe documente, *'Uite, până aici aș vrea să arătați documentul. În cazul asta nu, că s-ar putea să fie identificați niște oameni sau mi-ar pune mie probleme'*. Astea sunt chestii foarte clare. Uneori nu publicăm niciun document, deși ne-ar ajuta foarte tare să arătăm dovezile. Dar decidem să nu publicăm și să folosim doar informații din documente, tocmai pentru a proteja. Decidem, negociem de comun acord.

Răzvan Luțac: Sigur, poate că relația se mai răcește dacă sursa consideră că nu ai mai publicat suficient. Cam acolo se răcește o relație.

Alteori, sursele sau avertizorii nu au răbdare ca jurnalistul să facă documentarea și se îndreaptă către alte publicații. Asta deși jurnalistul a investit deja timp în documentarea subiectului, dar sursa devine nemulțumită de durata procesului editorial.

Luiza Vasiliu: Uneori sunt foarte nerăbdători și se mai duc și vorbesc cu alți oameni din presă. Nu poți controla asta, am ajuns să accept. (...) Eu îți spun doar ce fel de jurnalism fac oamenii ăștia, dacă vrei să ai încredere în cineva de felul ăsta, ok... Bănuiesc că s-ar putea întâmpla și cu avertizori, că ar fi foarte dornici să publici mai repede. Dar tot n-aș renunța, aș rămâne pe undeva prin preajmă. Aș renunța doar dacă într-adevăr s-ar publica ceva înainte și n-aș mai avea ce să mai adaug.

Răzvan Luțac: Se întâmplă ca unele surse să meargă la alte ziare sau la alți jurnaliști. Însă eu am încercat, pe cât posibil, să-mi păstrez relația cu sursele, chiar și când ele se îndepărtau de mine, pur și simplu fiind sincer: *'nu știi dacă o să am timp'*. Se întâmplă uneori să recomandăm chiar noi sursei un alt coleg sau chiar o altă publicație care să preia și care să publice cazul.

O posibilă soluție la aceste probleme, menționată de majoritatea jurnaliștilor, ar putea fi discutarea deschisă a procesului jurnalistic cu sursele avertizori de integritate: înțelegerea și respectarea obligațiilor și constrângerilor editoriale - urmărirea conținutului de interes public, verificarea informațiilor, contactarea tuturor părților implicate - cât și a independenței editoriale totale a jurnalistului.

Ovidiu Vanghele: Am făcut-o de multe ori [întreruperea colaborării cu sursa, *n.n.*]. De exemplu, insistență de tipul: *'Dar, când publici?'*, *'Cum adică, de ce verifici aia?'*. Sau chestii de genul ăsta. Eu am foarte mare răbdare cu ei și, după ce ei îmi spun ce au spus, eu le explic cum facem noi. Și le spun că noi verificăm fiecare virgulă din ce ne-au spus ei. Și că noi mai căutăm pe lângă lucrurile pe care le-au spus, pentru că poate mai există acolo fapte care sunt relevante sau nu. Și că nu știm cât durează pentru că ăsta e modul în care ne mișcăm noi, astea sunt mecanismele noastre, de la care nu facem rabat. Și, de obicei, le dau și argumentul că fac meseria asta de 20 de ani și nu m-a dat aproape nimeni în judecată.

Răzvan Luțac: Nu tot ce primim de la surse se poate transforma în articol și noi trebuie să le explicăm foarte clar, de la început, și apoi, pe parcurs, în fiecare caz în parte.

CONTEXT INTERNAȚIONAL

O soluție de colaborare mai formalizată cu avertizorii de integritate (*whistleblowers*) a fost explicată de Ștefan Cândea, care lucrează în rețele internaționale de jurnaliști (în prezent coordonează [European Investigative Collaborations](#)): **“Noi, spre exemplu, avem un text pe care îl semnăm cu posibili whistleblowers. În care prevedem faptul că dacă încearcă să ne inducă în eroare se întrerupe orice relație și obligație față de sursa respectivă și putem face orice dorim cu datele respective. O semnăm sub forma unui agreement. De asemenea, te asiguri că nu merge în același timp la un alt ziarist. Dacă face asta, în timp ce echipa ta de ziași trebuie să lucreze trei luni de zile pe verificarea informațiilor, este evident că este o pierdere de vreme. Și atunci sursa trebuie să îți garanteze o perioadă de x luni de exclusivitate asupra subiectului”**.

Până în prezent nu s-a ajuns cu un astfel de *agreement* în instanță, dar Cândea consideră că: **“Un astfel de agreement face ambele părți să reflecteze asupra ce au și ce dau. (...) Ziariștii au și ei niște responsabilități. Depinde de nevoile pe care le exprimă sursa. Depinde de felul în care se comunică despre proiect. De exemplu, cum se comunică în interiorul redacției - on a need to know basis, să zicem. Depinde de felul în care se decide că se protejează datele, documentele, accesul la documente, de felul în care se pregătește publicarea și așa mai departe”**. Cândea a mai explicat că *agreement*-ul este formulat de ziași, dar se uita pe el și avocați, fără să devină însă un document foarte juridic.

Cândea a relatat că ziașiții folosesc modele de *agreement* și între ei, în care sunt reflectate înțelegerile sau acordurile cu *whistleblowers*, iar acest mod de lucru a început odată cu proiectul [Offshore Leaks](#). **“Agreement-ul prevedea câteva lucruri: că nu dai datele către terți - mai ales că nu le pui la dispoziția autorităților, că împarți cu ceilalți ce găsești și că respecti embargo-ul de publicare. Iar acum au 15 pagini astfel de agreements. Pentru că ne-am inspirat din greșelile sau omisiunile fiecărui proiect”**, a explicat Cândea.

“Din punctul de vedere al ziașiților și al whistleblowers este util pentru că măcar reflectă împreună asupra punctelor importante. Ceea ce este un nou mod de a trata whistleblowers mai puțin arogant decât este obișnuită mainstream media să trateze sursele, ca și cum ar fi dreptul media să obțină orice. Nu știu dacă alte grupuri [altele decât European Investigative Collaborations, n.n.] au astfel de agreements cu whistleblowers. Știu că au agreements între jurnaliști, dar nu știu dacă au cu sursele care vor să devină whistleblowers”, a mai precizat Cândea.

VI. Relația dintre jurnalist și sursă post-publicare

Relația dintre jurnalist și surse /avertizori de integritate nu încetează odată cu publicarea materialului.

Întrebați despre dinamica acestei relații, cei mai mulți jurnaliști au spus că păstrează legătura cu sursele după publicare. Sursele îi informează periodic în legătură cu evoluțiile cazului publicat. Menținerea comunicării este importantă pentru jurnaliști și pentru a se asigura că avertizorii de integritate sau sursele, în general, nu au suferit consecințe ca urmare a publicării.

Emilia Șercan: De cele mai multe ori păstrăm legătura, pur și simplu, profesional. Dacă se mai întâmplă ceva, omul îmi spune. Sau dacă sunt alte situații.

Alex Costache: Păstrezi legătura pentru eventuale *follow-up-uri* sau să te asiguri că respectiva sursă nu a pățit nimic după dezvăluirea pe care a făcut-o prin intermediul tău.

Romana Puiulet: De cele mai multe ori încercăm să urmărim subiectele și să fim atenți dacă ne anunță că apare ceva nou sau să încercăm să venim cu un *follow-up*, să-l ajutăm în orice fel. Să-i spunem măcar la ce autorități să meargă să depună plângere. (...). De multe ori reușim, de multe ori nu, pentru că asta este, toți greșim. Aici simt și eu o vulnerabilitate, cred că singura, în relație cu avertizorii.

Ovidiu Vanghele: Nu există o regulă. Cu unii închei relația după publicare, alții mă caută din nou, după o perioadă, cu un alt subiect. Există o sursă cu care, timp de 10 ani, am avut mai multe subiecte.

Ana Poenariu: Ideal ar fi, ca jurnalist, să ții contactul cu toate sursele pe care lei ai, din toate materialele. Este destul de dificil, pentru că nu ai timp să discuți cu atât de mulți oameni pe care i-ai cunoscut în documentarea a zeci de materiale pe care le-ai făcut în decursul timpului.

Pentru că este important pentru jurnaliști și să mențină o comunicare de lungă durată cu sursele, uneori, relațiile pot trece de limitele pur formale.

Emilia Șercan: E important să păstrezi o legătură cu sursele, în timp, ca să vadă oamenii că te preocupă ce mai fac. Le mai dai câte un semn din când în când, pur și simplu,

un mesaj cu: 'ce mai faci?' Sau lucruri de genul ăsta, banale, pentru a le arăta că nu-i cauți doar atunci când ai nevoie de ei.

Alex Costache: Se stabilește o relație de încredere și chiar de simpatie poate fi la un moment dat.

Alex Nedea: Se leagă o prietenie, nu poți să zici că rămâne o relație strict profesională, dar eu încerc să păstrez distanța puțin, nu vreau să mă împrietenesc cu nimeni.

Victor Ilie: În general, la toate sursele mă pot întoarce. Și cu unii dintre ei am o relație de sinceritate, de tovărășie.

Din păcate, uneori sursele consideră că demersul lor de a se adresa presei a fost inutil și a generat consecințe negative inutile asupra propriei lor persoane. Aceste surse nu realizează impactul real al unui material de presă, ajungând să creadă că problema s-ar fi rezolvat oricum, fără implicarea sau colaborarea cu presa.

Zoltán Egyed Ufó: Sunt multe cazuri în care puterea, cel despre care am primit informația, (...) încearcă să se răzbune. Și sunt două fenomene care se întâmplă de obicei: unu, că încep oamenii să caute cine a fost cel care a scos informația dinăuntrul sistemului și, doi, că se rezolvă brusc problema. (..) Și barosanul sau puterea zice 'n-ar fi trebuit să vă duceți la presă, fiindcă oricum s-ar fi rezolvat, lucrăm la ea'. Ceea ce este o minciună. De trei ani, de cinci ani avertizorul spunea 'hai să rezolvăm problema asta' și nu se rezolva și ăla îi dădea flit sau chiar îl distrugea. Și brusc, când am scris despre subiect, a doua zi, se rezolvă problema (...) Și sunt mulți avertizori care, la o lună sau la două luni sau la trei luni, după ce s-au rezolvat problemele, încep să creadă că n-a meritat să vină la mine, fiindcă oricum s-ar fi rezolvat problema.

De multe ori, jurnaliștii își asistă și își consiliază sursele după publicare. Dacă sunt surse anonime, jurnaliștii le reamintesc că, pentru ca posibilitatea de deconspirare să rămână redusă, sursele trebuie să își protejeze activ anonimitatea. Dacă sursele au decis să iasă public și suferă repercusiuni, jurnaliștii le pot consilia.

Jurnaliștii au reamintit de presiunile pe care le resimt avertizorii de integritate care și-au asumat identitatea. Aceștia sunt priviți ostil de colegii lor și pot suferi represalii, inclusiv legale. În aceste cazuri, jurnaliștii îi pot sfătui pe avertizorii vizați să documenteze ceea ce li se întâmplă, să facă fotografii, să filmeze și să își ia un avocat.

Luiza Vasiliu: Da, după publicare începe o muncă foarte mare. (...) Dacă materialul explodează și există o coagulare a publicului în spatele materialului și se cer lucruri, atunci mi

se pare că reacția oamenilor e mai ok. (...) Dacă e cu nume și prenume, atunci totul cade pe umerii lui. Sigur că poate îl ajută că există zgomot social, dar, până la urmă, tot el se duce la muncă a doua zi și tot el are de-a face cu privirile colegilor și cu șeful și cu tot ce mai urmează și e singur în chestia asta.(...) Doar să fii acolo, și să vorbești cu el, să-l sfătuiești să înregistreze conversațiile pe care le are, să își documenteze cât mai bine tratamentul și relațiile de muncă și să fie pregătit în cazul unor represalii, să-și ia avocat. Încerci să-l treci prin eventualii pași a ceea ce se poate întâmpla mai rău pentru el. (...) Și da, nu știu, faci un fel de muncă de terapeut, amic, consilier juridic. Mă rog, cât mai mult, cât mai mult, cât să fii în continuare liniștit că ai făcut tot ce ai putut din poziția ta pentru ca omul ăla să nu-și piardă locul de muncă și respectul în breaslă pentru că a vorbit cu tine.

Răzvan Luțac: Eu îi spun încă dinainte și asta: *'Vezi că mâine, dacă-ți apare numele, o să se întâmple multe. S-ar putea să fii căutat și de alte publicații. Atenția o să fie asupra ta, nu o să fii doar o sursă care se pierde în spatele numelui ziaristului'*. Pentru că sunt mulți oameni care vin la tine și-ți spun *'n-am nicio problemă, eu vreau să apar, mie nu mi-e frică de nimic!'*. Se întâmplă asta foarte des. Dar, după ce-i zici *'Ok, vezi că tu stai într-un oraș de 10 mii de locuitori. Mâine o să vină presa locală sau corespondenții de presă națională, cu camera de luat vederi, la tine la poartă, și cinci microfoane îndreptate spre tine... Și o să urmeze mai multe săptămâni în care, probabil, lumea de la muncă o să se supere pe tine, șeful n-o să-ți mai vorbească. Ești pregătit pentru asta?'*. Așa că-i de datoria ta ca ziarist să-i zici dinainte asta.

VII. Consecințe negative asupra avertizorilor

Când sursele sau avertizorii ies public și asumat să semnaleze anumite nereguli, reflexul instituțiilor sau organizațiilor din care aceștia fac parte este de a le sancționa sub diferite forme și pretexte. Jurnaliștii intervievați au menționat cazuri concrete și au enumerat consecințele cu care se confruntă astfel de surse/avertizori de integritate, cu care au intrat în contact. Consecințele menționate de jurnaliști includ: sancțiuni penale, inclusiv încarcerare (vezi secțiunea [Context internațional](#)), concediere, izolare și atmosferă degradantă la locul de muncă sau în comunitate, hărțuire administrativă (de exemplu, comisii de disciplină), intimidare din partea unor grupuri de crimă organizată, hărțuire în instanță, distrugerea reputației și a averii.²

Ana Poenariu: Directorul dat afară după ce [și-a asumat public](#) mizeriile care se întâmplau cu liniile de producție pentru măști... El a fost dat afară de conducerea Romarm. (...) Dar cumva el știa că s-ar putea întâmpla asta pentru că intrase deja în conflict cu superiorii și și-a asumat-o mai ales pentru că avea o porțiță de scăpare. Știa foarte clar că poate să iasă la pensie, că îndeplinea condițiile legii. [Mariana Luceanu](#) de la Spitalul Universitar a avut de suferit pentru că reclama probleme din Spitalul Universitar. Adică faptul că se spăla în sălile de operație cu detergent lichid de vase pe jos. Și, văzând femeia că nu se întâmplă nimic și ea tot reclamă lucruri, evident că a intrat în conflict cu colegii și cu conducerea spitalului, până la momentul în care a intrat în greva foamei, împreună cu alt coleg, [Simion Daniel Petrică](#).

Romana Puiuleț: Da, concedieri. În locurile astea mai periculoase chiar și amenințări din partea grupurilor de crimă organizată. Au fost și situații în care, în instanță, li s-a luat toată agoniseala, toată averea, pentru că aveau niște procese în desfășurare în instanțe corupte. Și, după ce omul ne-a povestit, a pierdut tot prin instanțe, deși noi știam că nu există motive să se întâmple asta. Pentru că acolo existau grupări de criminalitate organizată care voiau acele terenuri despre care vorbesc. Dar sunt multe alte situații în care oamenii au fost ba concediați, ba dați afară. Într-un caz avertizorul a ieșit public într-o investigație a mea și, pe urmă, a fost demis. Aici și-a asumat cumva și el, nu aveam ce să facem.

² Uneori acești avertizori dau în judecată și câștigă, dar consecințele sunt resimțite pe termen lung, conform unei cercetări publicate de ActiveWatch și APADOR-CH, care sintetizează [mărturiile a 20 de avertizori de integritate din România](#). Vezi și seria [Voci Libere a Recorder](#).

Luiza Vasiliu: Aici cred că ajută foarte mult dacă șeful sau conducerea e săltată de justiție în perioada imediat următoare publicării, pentru că ăla e momentul în care nu mai are cine să le facă rău. Asta s-a întâmplat la Burnei. Cred că, dacă nu-l arestau, începea o super vânătoare de vrăjitoare. Probabil că aș fi documentat-o și pe aia, dar nu s-a întâmplat. Mai este un om, din altă poveste, care a fost chemat în nenumărate comisii disciplinare, a fost efectiv bătaia de joc a colegilor lui, a fost umilit și profesional, nu i s-a mai dat nimic de făcut, a avut enorm de mult de suferit, de a ajuns în cele din urmă să creadă că e ... otrăvit. E clar ca acolo a fost foarte mult.

Alex Nedea: Au fost mai multe cazuri de oameni care au avut de suferit în urma dezvăluirilor. Acum nu mi-e foarte clar cât de multe dintre repercusiuni nu ar fi fost mai grave decât au fost în urma dezvăluirilor. Un exemplu: am făcut un material despre un avertizor care a fost oarecum marginalizat în comunitatea lui profesională pentru că sesizase mai multe persoane care furau lemn din ocolul la care lucra el. Și omul acesta a apărut într-un reportaj Recorder cu nume și prenume, iar Direcția Silvică - instituția superioară Ocolului Silvic la care lucra - i-a tăiat 10% din salariu pe motiv că a denigrat instituția. Omul a dat în judecată Direcția și sunt șanse foarte mari să câștige. (...) Nu mi-e foarte clar, dacă nu apărea la Recorder, dacă omul mai lucra pur și simplu acolo. Pentru că presiunile asupra lui erau atât de mari în momentul în care a decis să colaboreze cu Recorder, încât e foarte posibil ca acest 10% din salariu să fie „mângâierea” pe care i-a dat-o Direcția în locul pumnului în freză sau șutului în spate. Adică l-au „mângâiat” cu o sancțiune blândă în loc să-l dea afară. Pentru că a vorbit cu Recorder și probabil s-au temut să facă gesturi prea dramatice, prea extraordinare sau foarte radicale.

Alex Costache: Pot să dau și exemplul meu, că și eu am fost, la un moment dat, un fel de avertizor de integritate. Pe parcursul carierei m-a costat, într-un fel. Eu așa am simțit, că te costă astfel de lucruri. Măcar că oamenii au o reticență venită din temerea că vei dezvălui și altă dată alte lucruri, altminteri nereguli de ordin deontologic sau legal din interiorul organizației. Și atunci sunt mai reticenți față de tine, se feresc oarecum. (...) Toți se gândesc: 'ai dat din casă, ce faci, spui nereguli în public?'. Și atunci organizațiile, instituțiile pot fi reticente cu privire la un astfel de avertizor.

Răzvan Luțac: Una dintre sursele noastre, doamna doctor **Camelia Roiu**, de la Spitalul de Arși. Sigur, ea a ieșit public [și-a asumat identitatea, n.n.] după vreo șapte luni, după ce a vorbit cu noi. Și povestit că cei din spital au renegat-o oarecum, după ce au aflat că ea este sursa, au izolat-o. Asta se întâmplă, sigur, în unele cazuri când sursa își dă numele, își dă prenumele și iese la suprafață. Și asta le și explicăm surselor. Există posibilitatea ca tu, ca sursă, să fii desconsiderată de colegi, care nu te văd neapărat cu ochi buni. O să te vadă drept sifon, drept omul care dă din casă, deși tu nu ai făcut decât să atragi atenția asupra unei situații.

Strategiile jurnaliștilor sunt diverse atunci când este vorba despre prevenirea consecințelor legale pe care le poate suferi o sursă/avertizor de integritate în urma publicării. Pe lângă urmărirea cazului și expunerea publică a presiunilor la care sunt supuși avertizorii de integritate, o posibilă soluție propusă de unii dintre jurnaliști este să îi îndrume către organizații care le pot oferi sprijin, inclusiv sfaturi pentru alegerea unui avocat (mai multe detalii și în capitolul VI. Relația dintre jurnalist și sursă post-publicare).

Romana Puiuleț: Ei se așteaptă ca noi să-i protejăm, dar uneori se așteaptă să putem să facem mai mult de atât, se așteaptă să-i ajutăm și când vine vorba de pârghii legale. De asta noi am decis să lucrăm mult mai apropiat de activiști care ar putea să preia cauza. După ce noi publicăm o investigație treaba noastră se cam termină acolo, deci avem și această limită. Altfel putem fi considerați parte într-un proces dacă mergem sau dacă trimitem o plângere penală. Nu putem să facem asta. Și atunci e important să existe activiști care să preia asta și să înțeleagă că oamenii ăia au nevoie de sprijin și să înțeleagă că o cauză e importantă și să o ducă mai departe. Nu știu, să facă plângeri penale, să avertizeze, să trimită plângeri instituțiilor care sunt interesate acolo.

CONTEXT INTERNAȚIONAL

În ultimii ani, scena internațională a fost zguduită de diferite investigații care au pornit de la scurgeri de informații sensibile (*leaks*), însă, în funcție de interesele unor guverne sau ale unor terți actori, nivelul de protecție a surselor variază. Există situații în care sursele devin țintă directă a guvernelor naționale (vezi cazurile Rui Pinto – sursa din Football Leaks, sursa The Intercept sau Edward Snowden) sau, dimpotrivă, se bucură de anonimitate protejată și chiar remunerată.

Ștefan Câdea: **Football Leaks**: sursa, Rui Pinto, este în proces cu statul portughez pentru că este acuzată de hacking. Acuză pe care o respinge. Acum, la 6 ani de când a început să dea informații către Spiegel, whistleblower-ul este încă într-o serie de procese interminabile. În septembrie unul dintre aceste procese s-a încheiat la primul nivel și nu se știe dacă cineva o să facă apel. Practic, pentru actele pentru care a fost acuzat, **Rui Pinto a primit 4 ani cu suspendare**. Deși are statut de martor protejat, are un proces în care statul încearcă să îl condamne pentru hacking. Sursa și-a asumat rolul de whistleblower, deși nu era în interiorul uneia din companiile respective. Chiar și asta e o problemă în procesul lui, pentru că statutul lui de whistleblower e contestat de autorități. (...) Oficial spune că un grup de persoane anonime, cu care a intrat în contact online, și care erau, ca și el, foarte pasionați de industria fotbalului, a început să îi trimită seturi de date, pe care le-a obținut fiecare cum a putut.

Practic, nu există nicio sursă care să nu sufere după publicare, dacă a făcut cazul singur sau singură. Cred că cei care sunt protejați sunt tocmai cei care au bani și care pot să se sfătuiască cu avocați și să aibă o strategie de comunicare și așa mai departe. De exemplu, vezi diferența dintre sursa din Panama Papers și Edward Snowden. Snowden a fugit cu niște date, pe care le-a dat definitiv unor ziariști, și, drept urmare, trăiește în Rusia și nu mai poate să se întoarcă în State. Versus sursa din Panama Papers care este protejată, nu este cunoscută, și a încasat și milioane de euro pentru bucăți din setul de date pe care le dăduse deja jurnaliștilor. Într-adevăr, asta arată și ce e considerat mai valoros pentru autorități și societate. Practic, să dai informații comerciale și despre operațiuni off-shore e mai valoros decât faptul că ai expus spionaj pe scară largă asupra propriilor cetățeni și țărilor partenere.

SUA: LEGISLAȚIE RESTRICTIVĂ PENTRU AVERTIZORII DIN DOMENIUL MILITAR

2013/2014 – Edward Snowden a făcut publice o serie de documente interne care arătau că Agenția Națională de Securitate a SUA desfășura un amplu program de supraveghere. Snowden a fost trimis în judecată de Guvernul american în anul 2013, când s-a refugiat în Rusia. Snowden a primit cetățenie rusă în anul 2022 și, dacă ar fi extrădat, ar risca până la **30 de ani de închisoare în SUA**.

2015 – Daniel Hale, fost analist în cadrul Forțelor Aeriene ale SUA, a făcut publice o serie de **documente** care arătau că misiunile în care forțele militare ale SUA foloseau drone în diferite zone de conflict aveau un grad scăzut de eficiență și un număr ridicat de victime colaterale (civile). Hale a fost condamnat în 2021 la **45 de luni de închisoare** pentru divulgarea de documente clasificate.

Snowden, Hale și Winner (vezi caz The Intercept, în cap. IX) au fost trimiși în judecată sau condamnați în baza Legii Spionajului (valabilă din anul 1917). Legea este considerată o **amenințare** la adresa libertății de exprimare, a libertății presei și a jurnalismului în interes public. În aceste cazuri, avocații apărării nu au putut invoca Legea Avertizorului de Integritate din SUA, care a fost adoptată în anul 1989, sau alte legi care protejează avertizorii în interes public, deoarece clienții lor au avut calitatea de colaboratori ai unor instituții de securitate națională, iar legislația menționată nu este aplicabilă acestora, deci judecătorii au considerat gestul de a divulga informații din interior ca fiind atacuri la adresa siguranței naționale.

VIII. Eșec și succes în relația cu sursa

I-am întrebat pe jurnaliști dacă pot da exemple de succes și de eșec, din experiența lor sau a altor jurnaliști de lucru cu sursele, în general, și cu sursele-avertizori de integritate, în special.

O observație generală a jurnaliștilor a fost că ceea ce ei consideră un succes din punct de vedere jurnalistic poate fi un eșec pentru sursă sau avertizorul de integritate. Sursa ajunge să fie hărțuită prin instanțe și anchete, deși informațiile au avut impact mediatic și au fost de interes public major.

Un eșec este considerată situația în care sursa sau avertizorul suferă represalii, cum ar fi pierderea locului de muncă, chiar dacă responsabilitatea nu îi aparține jurnalistului.

Tot eșec este considerată situația în care sursa primară este prea speriată să își facă publică identitatea, chiar dacă acest lucru ar aduce mai multă credibilitate pentru investigație. Dar și când potențiala sursă refuză să colaboreze, chiar dacă are informații relevante, însă nu crede că demersul ar produce o îmbunătățire a situației.

Un eșec este și atunci când problema nu se soluționează, chiar dacă materialul jurnalistic a fost un succes, iar informațiile sunt corecte și de interes public.

Jurnaliștii văd drept un eșec în colaborarea cu sursa și în situațiile în care informațiile oferite nu se confirmă în urma verificărilor jurnalistice.

Emilia Șercan: Dacă e să mă gândesc la omul ăla care a fost dat afară, acum foarte mulți ani, aș zice că ăla e un eșec. Dar e un eșec pentru că și-a pierdut serviciul (...) nu a reușit să se protejeze.

Romana Puiulet: Uneori, aveam investigații cu patru cinci avertizori, pe care nu-i numeam în niciun fel. (...) Sunt oameni din instituții publice care sunt foarte speriați că-și vor pierde munca, speriați că familiile le vor fi amenințate. Sunt situații în care noi ne-am dori ca sursele să devină mai curajoase și mai vocale, pentru că unele situații chiar cer asta.

Luiza Vasiliu: Eșec e când nu reușești să-i convingi să vorbească. Adică atunci când știi că au fost martori la ceva, știi că îi nemulțumește situația asta, știi de la colegi de-ai lor. Ai aceste informații și, când ajungi la ei, nu reușești să-i faci să vorbească. Nu pentru că s-ar teme. De cele mai multe ori parcă teama e mai ușor de contract sau de conținut decât întrebarea asta: 'la ce bun?'.

Alex Costache: Când sursele fac dezvăluri vor să remedieze o neregulă sau o problemă. Și de cele mai multe ori nu se întâmplă nimic sau se tergiversează soluționarea problemei. Sursele privesc acest lucru ca pe un eșec, că au vorbit degeaba cu presa. (...) Din punctul tău de vedere, ca jurnalist, da, poți să vezi ca pe un succes faptul că ai expus o problemă lucrând cu niște surse sau cu o sursă avertizor de integritate și ai avut un material jurnalistic de calitate. Chiar dacă nu s-a rezolvat ce-și dorea sursa respectivă.

Ovidiu Vanghele: Cel mai rău e când lucrezi la subiecte la care pierzi timp să verifici informațiile și nu se verifică. Pierd timp. Timp în care puteam să fac altceva. Țsta e un exemplu de eșec în lucrul cu sursele.

Succesul jurnalistic, pe de altă parte, este resimțit mai mult atunci când produce și efecte în sistemul pe care îl expune. Și când sursele anonime nu sunt descoperite, în ciuda eforturilor pe care le fac cei vizați de investigații.

Succesul e și când informația ajunge la public și se creează și o relație de lungă durată între sursă și jurnalist, bazată pe încredere.

Emilia Șercan: Un caz de succes aș numi relația cu unul dintre avertizorii care m-au ajutat cu informații din Academia de Poliție. (...) Acel avertizor m-a ajutat cu informații datorită cărora, prin publicare, am reușit să arăt dimensiunea imposturii din Academiei de Poliție și, după câțiva ani și zeci de articole publicate, s-a ajuns la desființarea celor două școli doctorale de la Academia de Poliție. Și la toată reforma care a fost aplicată acolo. Informațiile au plecat de la o sursă, un avertizor, care nu m-a contactat direct, ci printr-un intermediar. Bine, în Academia de Poliție am avut mai mulți avertizori și surse. Dar a fost o sursă principală care a fost mai importantă decât toate celelalte la un loc.

Răzvan Luțac: Pentru mine important e când treaba iese ca la carte, când iese o informație de interes public, când omul nu are de suferit și, până la urmă, se expune o situație nasoală. (...) Succesul este să ții legătura foarte mult timp cu o sursă (...). Să se păstreze doza aia de încredere între tine și sursă chiar și după mulți ani. Nu că am avut o sursă și mi-a dat ceva și până la urmă și-a dat ăla demisia, nu.

Luiza Vasiliu: Succes e când vorbești, iese materialul și se mai și întâmplă ceva. Țsta e succesul total.

CONTEXT INTERNAȚIONAL

Investigațiile jurnalistice care au ecou la nivel internațional pot fi considerate a fi adevărate povești de succes, ce pot fi predate în școlile de jurnalism. Pe de altă parte, dincolo de resursele mobilizate de redacții și de impactul acestor investigații, viața surselor primare poate fi afectată dramatic, umbrind astfel succesul mediatic.

Ștefan Cîndea: **Spre exemplu, [FootballLeaks](#) pentru ziariști este un succes. Au fost publicate, cred, aproximativ 150 de materiale în 20 de luni, în Europa și State, din datele respective, de către rețeaua noastră. Mai există și rețeaua ICIJ care a publicat despre [Luanda Leaks](#), pe baza unui calup distinct, dar de la același whistleblower - Rui Piuato. Mai există și [Malta Files](#), care este un alt proiect, nu are legătură cu fotbalul, dar care vine din același seturi originale de date. Deci, din punct de vedere jurnalistic e un succes. Din punctul de vedere al sursei, care trăiește ca martor protejat, și nu poate să părăsească Portugalia, și are un proces care nu știe când o să se termine, și riscă zeci de ani de închisoare, nu e un succes.**

IX. Eșec / Succes în protejarea sursei. Măsuri practice de securitate

Protejarea identității sursei este esențială în orice demers jurnalistic, însă nu este suficient doar un puternic simț etic. De cele mai multe ori, jurnaliștii folosesc strategii și instrumente diverse pentru a sigura confidențialitatea atât a surselor, cât și a documentelor care sunt utilizate pentru a proba faptele expuse. Jurnaliștii intervievați au acceptat să împărtășească atât astfel de strategii profesionale, cât și cazuri de succes sau de eșec în încercarea de a proteja identitatea surselor.

Tips&Tricks

Securizarea documentelor, a imaginilor și a înregistrărilor audio

- Consultă-te cu sursa înainte de publicarea oricărui document
- Evită să publici documentele originale în facsimil; reconstituie de la zero sau redesenează documentele originale (pot exista marcaje pe ele – de ex. [imprimantele pot lăsa urme](#) specifice pe pagină, care pot localiza exact unde s-a tipărit documentul)
- Elimină orice posibil indiciu: puncte, caractere speciale, sublinieri
- Șterge metadatele documentelor, imaginilor, înregistrărilor audio și video
- Elimină orice element de context (de ex. imagini de *background* care pot duce la localizarea documentelor, persoanelor etc.)
- Anonimizează informațiile care pot pune sursele în pericol
- Modifică vocea și imaginea sursei anonime, eventual prin folosirea unui 'actor' care să înlocuiască sursa
- Fă curat înainte de publicare (de ex. pune *chat*-urile pe *self-erase messages*, șterge e-mail-uri, mesaje și notițe care nu ai vrea să ajungă în instanță sau în public, arhivează dovezile pentru ce ai publicat ca să le poți folosi dacă cineva te dă în judecată)
- Cere sprijinul unui *cap limpede*, separat de autorii materialului jurnalistic, care să re-verifice, înainte de publicare, că nu există scăpări de securitate de tipul celor de mai sus

Luiza Vasiliu: Din fericire, până acum am reușit să le protejiez, dar pot să spun ca au fost mai multe situații când pur și simplu, pentru că am funcționat pe acest heirup al jurnalismului independent, ni s-a întâmplat să scăpăm documente unde nu anonimaserăm un nume. Și din fericire, a fost întotdeauna cineva super pe fază, care ne-a tras de mânecă la două-trei-cinci minute după publicare, astfel încât am dat jos rapid, documentul și l-am înlocuit și am evitat dezastrul. Da, s-a întâmplat de mai multe ori, cu toți ochii care au trecut pe acolo, cu toată atenția la toate

lucrurile care au trebuit verificate, pur și simplu să uiți un nume neanonimizat într-un document și să riști să îl distrugi pe omul ăla. Zic „din fericire” pentru că am reușit să reparăm de fiecare dată și nu s-a întâmplat nimic nasol. Dar așa e, știu f*k-up-ul uriaș pe care l-au avut The Intercept și m-am speriat foarte tare. Au dat niște documente pe care nu le-au curățat înainte și a devenit evident care a fost imprimanta de la care au fost tipărite. Ajută să vezi cum greșesc alții ca să te păzești tu mai bine. Când avem documente uneori te concentrezi așa mult să le cureți, dar uiți să anonimizezi un nume. Probabil ne-ar ajuta și pe noi dacă am avea un fel de check list înainte de publicare.

Ștefan Cîndea: Spre exemplu, cazul The Intercept. Au primit un document de la o sursă dintr-o bază militară din State și au făcut un articol și au publicat documentul în facsimil. Care document, pentru că venea de la o unitate militară, are niște markere care pot să indice pe ce imprimantă, din ce unitate, a fost tipărit. Documentul avea niște semne care indicau NSA unde și când a fost tipărit. [The Intercept a publicat documentul original cu tot cu aceste indicii \(microdots\)](#). Și, practic, au băgat sursa în închisoare, prin publicarea documentului. Este un exemplu de eșec în securitatea operațională. De aceea, când publici documente, trebuie să te sfătuiești cu sursa, în primul rând, și, în al doilea rând, să faci tot posibilul să nu dai indicii, metadata, să elimini elemente cum ar fi puncte, caractere italice. În general, te ferești să publici documentele originale, dacă sursa vrea să fie anonimă. Dacă nu vrea să fie anonimă, tot ai o obligație care, iarăși, este stipulată în *agreement*. Să te consulți cu sursa înainte să publici documente. Pentru că poți să adaugi la lista de acuze ulterioare asupra sursei, legat de modul în care au ajuns datele respective în posesia ei, pentru că poate să fie acuzată de *hacking*, de furt, etc.

Alex Nedea: Nu mi s-a întâmplat. (...) Am ajuns la concluzia că e atât de greu să protejezi o sursă până în pânzele albe, dacă îți vorbește cu spatele la cameră, încât este musai să nu-l ai pe omul ăla în carne și oase în momentul în care publici interviul. Adică să fie alte umbre și alt om și altă voce. Și să scrie acolo '*am folosit un actor pentru a proteja sursa*'. Pentru că există tot felul de modalități prin care poți să refaci o voce distorsionată, (...) pe baza unui contur să-ți dai seama cine e de fapt. Și noi asta facem de cele mai multe ori. Glugă-n cap, cu un actor și scriem acolo: '*imagini reconstituite și voce reconstituită*'.

Tips&Tricks

Securitate digitală în comunicații și în păstrarea documentelor:

- Folosește parole puternice și criptează computerele, laptop-urile, telefoanele, hard disk-urile externe, memoriile USB etc.). Depozitează-le în locuri sigure
- Evaluează cu maximă atenție riscul stocării informațiilor și documentelor în *cloud*. Nu folosi platformele unor terți pentru a face accesibile documente sursă decât dacă știi exact cine are access și la ce anume are acces pe platforma respectivă
- Ia în calcul că sursa ar putea să fie sub supraveghere tehnică (este subiect al unei investigații penale)
- Folosește aplicații care permit crearea de conturi dedicate pentru comunicarea cu o singură persoană (de ex. Wire)
- Folosește aplicații de comunicare securizate, criptate, cum ar fi Signal, inclusiv pentru apelurile telefonice (niciodată GSM). Instruiește sursa în *digital security* (dar evită supra-tehnologizarea comunicării dacă sursa nu este pregătită și contextul nu o cere)
- Preia și transmite date prin suporturi informatice (memorii USB, hard disk-uri externe, etc.), nu on-line
- Folosește, când este necesar, *burner phones* (telefoane și cartele SIM temporare)

Securitate în interacțiunile fizice cu sursa:

- Alege cu atenție locurile de întâlnire
- Pentru surse sensibile: fără camere de supraveghere stradală, fără telefoane mobile. Asigură-te inclusiv că nu ești urmărit
- Folosește intermediari de încredere

Ana Poenariu: Ideal ar fi, în primul rând, să fii foarte atent cum manageriezi documentele pe care le primești de la surse. Ar trebui să ai niște noțiuni de *digital security*. Sunt foarte importante. Niște minime noțiuni în zona asta salvează, de multe ori, nu doar sursa, ci și jurnalistul. Trebuie să fii foarte conștient despre felul în care comunică cu sursa pentru că s-ar putea să aibă telefonul urmărit de autorități, poate e subiectul unei investigații penale. Și trebuie să fii conștient inclusiv de riscurile astea. De exemplu, există aplicații, pe care le poți folosi și poți crea un *user special* cu care să vorbești doar cu o singură persoană, în așa fel încât să nu mai știe nimeni că tu ești în contact cu acea persoană. În cazul surselor foarte sensibile există situații în care nici măcar editorii nu știu cu cine ai vorbit. Evident că tu prezinți probe că ai vorbit (notițe, capturi de ecran în care numărul de telefon al sursei este anonimizat), dar există și situații foarte sensibile.

Alex Costache: Când e o chestiune mai sensibilă sau o sursă sensibilă, te asiguri că rămâne confidențială discuția și alegi să comunici (...) pe anumite aplicații pe care le consideri mai criptate și care se șterg imediat după ce ai discutat. Adică nu WhatsApp, că nu se știe cât e de criptat.

Alex Nedeia: Sunt expert în a ști cum să-mi protejiez toate conturile, calculatorul, toate informațiile de pe el, *wireless*-ul cu care lucrez. Nu vorbesc pe telefon cu oamenii ăia decât doar pe Telegram sau WhatsApp, pentru că sunt convins că sunt printre... sunt nr. 9 de pe o listă de telefoane ascultate. Și-o să fim probabil pe nr. 2, pe 1 cât de curând.

Emilia Șercan: Nu comunicăm niciodată pe telefonul normal. Folosim aplicații. Avem foarte mare grijă când ne întâlnim. Când ni se transmit documentele, la fel. Ne luăm măsuri de protecție și, de cele mai multe ori, solicitările de protecție vin din partea mea. Eu, una, nu am nicio problemă să fiu expusă, pentru că sunt ziarist și aia e, dar întotdeauna mă gândesc la omul respectiv, la eventualele consecințe pe care le poate suferi. Oamenii nu își pot imagina consecințele propriilor acțiuni, de aceea mă simt responsabilă să îi avertizez. (...) Ca să nu existe niciun fel de contact între noi, folosind tot felul de circuite pentru a comunica... Am făcut treburile astea și repet, în majoritatea cazurilor, solicitările de protecție vin din partea mea pentru că îmi dau seama cât este de important ca omul respectiv să fie total protejat și să nu existe niciun fel de indiciu că el/ea îmi este mie sursă.

Victor Ilie: Evit telefoanele pe GSM pentru că sunt foarte ușor de interceptat, de către oricine. Folosesc aplicații criptate. Laptopul meu are o parolă foarte bine criptată. Sunt atent la locurile în care mă întâlnesc cu sursele. Dacă e o sursă mai delicată, mă asigur inclusiv că nu sunt urmărit. (...) Pe de altă parte, ni s-a întâmplat să avem breșe de securitate, din greșeală, dar nu a făcut nimeni, niciodată, ceva de tipul ăsta intenționat în redacții.

Luiza Vasiliu: Nu las niciodată laptopul într-un loc public nesupravegheat. (...) Din păcate observ că toată lumea din jurul meu folosește [Dropbox, Google Drive, n.n.]. Și e ciudat că deși ai unele metode de protecție, pe de altă parte te vulnerez pe alte căi și aici mi se pare că e o muncă infinită, oricât de mult te-ai proteja.

Romana Puiulet: Să zicem că ai un prieten din copilărie care locuiește în orașul X și-l trimiți să se întâlnească cu sursa ta, la ușa instituției pe care o reprezintă, și acest proxy, prieten din copilărie, pe urmă îți va trimite pe niște canale securizate sau personal, pe un stick, documentele pe care le cauți. Folosim metode inventive și noi, atunci când vrem să obținem informații și să ne protejăm, în același timp, oamenii care ne furnizează informații. (...) Primul demers pe care-l facem e să cerem o întâlnire, și acolo stabilim cum vom comunica. Uneori chiar le explicăm ce metode de securitate folosim, ce e un VPN, ce să-și descarce pentru a-și securiza mai bine laptopul sau telefoanele. Să ne garantăm și lui și nouă securitatea.

Răzvan Luțac: Bineînțeles, să nu mă duc la el la muncă, să mă vadă lumea pe acolo – e o altă chestie de absolut bun simț.

Tips&Tricks

Modifică detaliile despre sursă pentru a o proteja după publicare:

- Lărgeste mulțimea din care poate face parte sursa, chiar dacă se diminuează din credibilitatea sursei în fața cititorului
- Evită să menționezi poziția ierarhică sau profesia sursei
- Localizează sursa în altă regiune a țării
- Dacă este cazul, nu împărtăși detalii despre sursă nici măcar editorului

Răzvan Luțac: În primul rând, mă interesez, dacă îmi dau niște documente, să văd câtă lume a avut acces la acele documente. Încercăm să vedem dacă sursele pot fi, într-un fel sau altul, identificate. Cu cât vorbim de mai puține persoane care au acces la informația aia, cu atât e mai nasol. De multe ori, să zicem că un om ne aduce niște informații. Îl întrebăm pe omul respectiv dacă s-a adresat autorităților. Poate aflăm și de la autorități, ca să nu-i îngreunăm lui situația, să aflăm și dinspre partea cealaltă, dinspre autorități, de respectivele probleme.

Romana Puiulet: (...) De multe ori încercăm tot felul de strategii ca să ducem atenția din zona sursei. Dacă-i o femeie, spunem că e bărbat sau trimitem într-o altă regiune a țării (...). Și întotdeauna ne întrebăm 'informația aia unde e de fapt, în câte zone poate să fie?'. Și, dacă e în mai mult de două-trei zone, deja e un pic mai safe pentru sursa noastră pentru că e clar că nu e singurul care poate să dețină informația aia.

Zoltán Egyed Ufó: De exemplu, o tehnică a mea: nu scriu ce fel de poziție are respectivul. Puteam să zic [într-o investigație care viza un spital, n.n.] că sursele sunt medici, dar atunci restrângeam foarte mult, adică îi ușuram munca directorului [care încerca să afle sursele, n.n.] foarte mult, adică știa foarte ușor unde să caute. Și atunci am scris că un angajat din spital sau angajați din spital. Atunci m-au atacat pe mine că da, probabil ai dat încredere unei femei de serviciu și ziceam da, poate. Dar ei încercau să scoată de la mine informația, prin tehnici din astea, cu discreditarea ta. Și tu, ca să te aperi, să nu fii discreditat, începi să dai informații despre surse, că nu e femeie de serviciu, e cadru medical, și atunci deja ai restrâns grupul surselor posibile. Sau zici că e medic la un departament și atunci lui îi este foarte ușor să găsească sursa și să se răzbune.

CONTEXT INTERNAȚIONAL

Cazul The Intercept – avertizor condamnat

Istoria platformei de investigații The Intercept începe în anul 2014, când a oferit spațiu amplu pentru publicarea documentelor divulgate de Edward Snowden, fost analist în cadrul NSA (Agenția Națională de Securitate). De altfel, brandul The Intercept s-a construit în jurul unor investigații și dezvăluiri care vizau sistemul de securitate al Statelor Unite ale Americii și care au atras atenția publicului american asupra unor practici netransparente de supraveghere a populației, pe care guvernul a încercat să le țină departe de ochii publicului.

În 2017, Reality Winner, fost traducător în cadrul Forțelor Aeriene ale SUA, a dezvăluit o serie de documente clasificate care indicau interferențele Rusiei în alegerile americane din 2016. După doar trei săptămâni, [Winner a fost reținută de autoritățile federale, care au reușit să-i descopere identitatea în urma unui articol publicat de The Intercept](#). În procesul de documentare a articolului, jurnaliștii au făcut o serie de greșeli, cum ar fi să trimită spre verificare, către un alt contractor al NSA, documentul original primit de la Winner (pe care, ulterior, l-au și publicat în facsimil). Documentul conținea indicii despre imprimanta de unde fusese tipărit și, coroborat și cu alte informații (unele dezvăluite tot de ziarști, cum ar fi adresa poștală de la care fusese primit documentul), a condus autoritățile la localizarea sursei acestuia. Winner a fost eliberată condiționat în 2021, după ce a [ispășit mai mult de patru ani în închisoare](#) pentru divulgarea de documente clasificate.

[Neglijența The Intercept](#) în protejarea sursei [a fost criticată de comunitatea jurnalistică](#) și a forțat redacția să își modifice protocoalele de securitate în relația cu sursele.

Un ghid din 2019 al [Government Accountability Project](#), o organizație americană care a asistat peste 8000 de avertizori de integritate, în cei 45 de ani de activitate, indică un set de pași și reguli de conduită și de securitate în comunicații și în publicarea informațiilor, pe care ar trebui să le urmeze un jurnalist atunci când lucrează cu avertizori de integritate. Una dintre concluziile acestui ghid este: "Din cauza riscurilor, jurnaliștii nu ar trebui să promită anonimitate totală, pentru că nu o pot garanta".

X. Presiuni pentru expunerea surselor. Norme etice și legale

Întrebați dacă s-au făcut presiuni asupra lor pentru a-și dezvălui sursele, jurnaliștii au confirmat că, mai ales în cazurile care intră în atenția organelor judiciare sau ajung în instanța civilă, polițiștii judiciari sau avocații au reflexul de a cere divulgarea surselor.

Astfel, a reieșit din discuții că jurnaliștii sunt uneori contactați de poliție sau parchet în încercarea de a-i determina să își dezvăluie sursele sau să ofere mai multe informații obținute din documentarea jurnalistică. Mai mulți dintre jurnaliștii cu care am stat de vorbă au subliniat, însă, că nu au dat niciodată organelor de anchetă penală informații în plus față de cele publicate.

Uneori, convocarea jurnaliștilor se face de pe poziții de forță, jurnaliștilor fiindu-le pus sub semnul întrebării dreptul la protecția surselor sau cerându-li-se să își dovedească statutul profesional de jurnaliști. Sunt însă și cazuri în care polițiștii, procurorii și judecătorii înțeleg și acceptă caracterul special al relației de confidențialitate dintre jurnalist și sursă.

Ana Poenariu: Am fost contactată de polițiști sau, în principal, de polițiști judiciari, dar eu nu consider că e de datoria mea să merg la Parchet și să spun ce știu. Parchetul poate să afle ce știu din materialul pe care îl public.

Au fost situații în care am fost chemată la Parchet și înainte de publicarea materialului. Evident că nu m-am dus. Pentru că nu servesc procurorii, eu servesc interesul public.

Ovidiu Vanghele: Am mai fost chemat la poliție, dar eu nu vorbesc cu poliția. Au încercat polițiști să afle de unde știu eu un lucru sau altul.

În plus, o regulă a jurnalismului este că tu te duci la sursă după informații, tu nu dai sursei informații. Sigur că faci un schimb de informații, dar niciodată, nici dacă ai încredere sută la sută într-o sursă, nu îi spui ceea ce știi. Mai ales dacă e *law enforcement*. Dacă e *law enforcement* colaborezi după ce ai publicat și, practic, ce ai scris e ce ai tu de spus despre povestea respectivă. Acolo ar trebui să fie totul, inclusiv hârtii, să și le ia de acolo, să le verifice. Dar nu să te întrebe: 'De unde știți domnu?' Dar au înțeles și nu au încercat niciodată, nici măcar polițiștii simpli. Au fost momente în care m-am temut că ar putea să încerce și mi-am luat toate măsurile de precauție. Inclusiv să dispară hârtiile din birou sau chiar din casa mea. Pentru că am vrut să fiu sigur că pot să protejiez sursa în caz de

orice. Într-un caz, de exemplu, chiar înainte să publicăm, am avut un *feeling* și am ales să facem să dispară toate hârtiile, că poate vine Poliția pe la noi pe la birou, cum s-a mai întâmplat, din păcate. E greu să vină Poliția cu mandat, dar există și o formă de paranoia la noi, uneori simțim că se poate întâmpla ceva și scăpăm de hârtii pentru două săptămâni. Asta e, întârziem publicarea, dar protejăm sursa.

Emilia Șercan: A existat povestea de la Academia de Poliție, care e și mai recentă, acolo da, au existat presiuni. Cumva sperând să fac eu o greșală sau să facă persoana respectivă [sursa, n.n.] o greșală. (...) Tot acolo m-am trezit cu o domnișoară polițist, destul de tânără, 30-32 de ani, care trebuia să mă audieze pe mine în legătură cu o plângere depusă de cei care m-au amenințat pe mine. Mie mi s-a părut că era o strategie între avocat și polițistă, pentru că polițista cânta aria avocatului. A încercat să-mi conteste calitatea de ziarist. Pentru că, ziarist fiind, am obligația protejării surselor. Eu spusese public, cu un an înainte, că am primit o sacoșă de cărți, de la o sursă, printre ele fiind și teze de doctorat publicate. Și polițista m-a întrebat cine este sursa care mi-a dat sacoșa cu cărți. I-am spus: *‘Îmi pare rău, nu pot să vă spun, pentru că am obligația să-mi protejez sursa’*. Când i-am spus chestia asta, a încercat să-mi conteste calitatea de ziarist și m-a întrebat cum pot să probez că sunt ziarist. I-am zis: *‘Nu vă mulțumește o legitimație de presă?’*. *‘Da, dar oricine poate să-și facă o legitimație’*. (...) Asta m-a șocat atunci, că au mers până într-acolo încât să-mi conteste calitatea de ziarist, ca să poată să afle cine era sursa. Dar bineînțeles că nu m-am lăsat intimidată. După aia, a mai fost o plângere depusă la DNA, unde, tot așa, încercau să afle cine îmi sunt sursele, dar, cel puțin, fără să-mi conteste calitatea de ziarist.

Alex Costache: Atunci, când a fost momentul cu dosarul “Caltaboșul”, referitor la mita primită de fostul ministru Decebal Traian Remeș³. A fost un fel de anchetă a Inspecției Judiciare cu privire la sursa respectivă și au stat de vorbă cu mai mulți, dar cu mine nu. Puteau să stea de vorbă cu mine, dar au considerat că nu e cazul sau nu avea niciun rost. Evident că nu aș fi putut să dezvălui sursa. Deși am văzut că sursa a fost dezvăluită recent. Chiar sursa respectivă a divulgat că a fost sursă.

³ În dosarul „Caltaboșul” TVR a publicat imagini cu flagrantul procurorilor în momentul în care ministrul Remeș lua mită.

Romana Puiuleț: Nu colaborăm cu ei în niciun fel.

Ștefan Cândea: Fiecare redacție are un set de norme pe baza cărora care funcționează. Spre exemplu, nu dai nimic din datele pe care le ai și le-ai publicat către terțe părți. În unele țări, precum Germania, este inacceptabil să arăți documente nepublicate autorităților, investigatorilor dar am întâlnit exemple din alte țări, cum ar fi Anglia, unde ziaristii sunt mai relaxați și unii au ca practică să împartă documente și cu poliția, chiar dacă documentele nu au fost publicate.

Există și situații în care jurnaliștii sunt convocați la parchet la plângerea unor persoane cu care au intrat în contact sau despre care au scris.⁴

Ana Poenariu: Îmi aduc aminte o situație chiar la început, când m-am apucat de investigații, în care am fost chemată la Parchet pentru că una dintre sursele mele spusese că eu i-am zis lui că sunt procuror. Lucru care era total neadevărat. Pot exista și situații din astea în care te trezești că sursa în care ai avut încredere dă declarații care nu au legătură cu realitatea.

Nu doar organele de urmărire penală fac presiuni asupra jurnaliștilor. O astfel de situație a implicat [Autoritatea Națională pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, care a cerut RISE Project să dezvăluie sursa din ancheta #Teleormanleaks](#), amenințând jurnaliștii că dacă nu o fac riscă o amendă de 20 de milioane de euro. O cerere similară a fost formulată și de [Poliția Teleorman](#).

Ana Poenariu: La un moment dat, a fost o presiune inclusiv de la Autoritatea Națională pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal. Ne trimiseseră o adresă prin care ne spuneau, practic, să le spunem sursa valizei, acea notorie **valiză**. Că, dacă nu, o să primim o amendă de 20 de milioane de euro (...). A fost inclusiv Poliția din Teleorman care ne-a cerut oficial, pe adresă, sursa valizei.

Folosirea chemării la instanța de judecată, ca modalitate de a pune presiune pentru dezvăluirea surselor, a fost reamintită de mai mulți jurnaliști. Câțiva dintre ei cred că unele persoane dau în judecată doar cu scopul de a afla sursele jurnalistice, care pot fi dezvăluite accidental atunci când jurnalistul încearcă să se apere. Un jurnalist a afirmat că, în zona sa, în presa locală, ar exista jurnaliști care își dezvăluie sursele confidentiale, de bunăvoie, pentru a evita consecințele unor procese de defăimare.

Rolul avocaților în protejarea de presiuni făcute în cadrul proceselor civile a fost reamintit de jurnaliști.

⁴ Un [caz de notorietate](#) este cel al jurnaliștilor din redacțiile Libertatea și Newsweek care au fost chemați la DIICOT în urma unei plângeri formulate de primarul Sectorului 4, Daniel Băluță. Acesta din urmă a pretins că jurnaliștii au format un grup de crimă organizată care viza șantajarea sa, dar nu a depus ca probă decât articolele publicate de cele două ziare. Situația a fost condamnată de jurnaliști și organizații care apără libertatea presei.

Ana Poenariu: De multe ori încearcă, inclusiv prin procesele de instanță, prin dosarele deschise contra jurnaliștilor, să se afle sursa. Nu neapărat printr-o acțiune directă, dar prin acele procese de tip SLAAP [processe strategice împotriva participării publice, n.n.], prin care jurnalistul și entitatea sub care funcționează jurnalistul este chemat în instanță, cerându-i-se, în primul rând despăgubiri și înlăturarea articolelor publicate. Or tu, ca jurnalist, evident că te vei duce acolo cu probele pe care ai scris materialul. Deci inclusiv asta se încearcă, dar trebuie să stai să te gândești cu cel puțin doi pași înainte de a face o mișcare în sensul ăsta. Când te cheamă procurorii, când te cheamă polițiștii, când te cheamă judecătorii în fața instanței. În primul rând, eu cred că orice jurnalist ar trebui să aibă doi prieteni foarte buni: unul care să fie avocat și unul care să fie ONG-ist.

Ovidiu Vanghele: La instanță am fost chemați o singură dată și avem un avocat care nici nu își pune problema că am putea să ajungem măcar să ni se ceară vreodată sursele.

Luiza Vasiliu: [C]el mai tare s-a întâmplat când am fost chemați în instanță pentru procesul cu Casa Jurnalistului. Și acum li se întâmplă și în continuare colegilor mei. Asta a încercat partea adversă să facă: să tot scoată de la noi, pe toate căile posibile, de unde știam noi chestia aia. Și am mers cu placa că nu se dezvăluie sursele și punct. Mai departe de atât, depinde de importanța subiectului. (...) Am avut noroc cu o judecătoare care a înțeles cum funcționează jurnalismul.

Răzvan Luțac: Când ești dat în judecată, partea adversă, omul care te cheamă în instanță, are dreptul să ceară interogarea ta, să ceară să ți se adreseze niște întrebări. (...). În general, am fost întrebat în instanță și de surse. Oamenii au încercat cumva, prin aceste întrebări, să-și dea seama care au fost sursele. Bineînțeles, eu am zis de la început că nu-mi dau sursele. Până acum, am întâlnit și judecători OK care, dacă observau că vreo întrebare se referă tot la surse, respingeau întrebarea. Adică întrebau *'domne, asta are legătură tot cu sursele? Pârâțul a zis deja că nu vrea să vorbească despre surse. Se respinge'*.

Din discuțiile cu jurnaliștii a reieșit că, din fericire, sunt totuși rare situațiile când sunt chemați în instanță pentru a-și dezvălui sursele. Există însă forme intermediare de presiune, care variază de la amenințări directe la notificări din partea unor case de avocatură.

Luiza Vasiliu: Au existat diverși oameni, mai mult sau mai puțin dubioși, cu tot felul de mesaje, care încercau să insinueze lucruri despre locurile de unde aș fi aflat eu informația. Dar vezi, citești mesajul, îl închizi și mergi mai departe. (...)

Victor Ilie: La investigații, lucrând riguros cu informația, sursa devine o problemă pe care o are cel despre care scrii abia la o vreme după publicare. Când scrii lucruri atât de grave, primul lucru pe care îl are de făcut cel despre care se scrie e *damage control*. Deci e orice altceva: are documente de distrus, oameni de sunat să-i pună în gardă. Sursele devin relevante în discuție cumva mai târziu. Între timp îi trece și sursei atacul de panică. Și, la un moment dat, începe vânătoarea [sursei, n.n.].

Răzvan Luțac: Poate în vreo convorbire în care urlă la tine *'lasă, că știu eu cine ți-e sursă, lasă că am eu grijă de el, lasă că știu că ai vorbit cu x și y'*. Aruncă niște nume ca să vadă cum reacționezi la ele. În momentul ăla, ca ziarist, pur și simplu poți să zici: *'domne, oricum nu putem să vă zicem sursele. Așa că degeaba încercați'*.

Alex Nedea: Au fost situații amuzante cu niște avocați care făcuseră cerere la redacție să divulgăm, nu să divulgăm, ci să comunicăm: *'Vă rog să comunicați numele și prenumele persoanei care a vorbit cu protecția anonimatului, pentru a o da în judecată'*. Bineînțeles, n-a fost o presiune, a fost o încercare ridicolă a unor avocați de a obține această informație.

Dezvăluirea sursei către editori este o practică acceptată în jurnalism, deoarece editorii au decizia finală la publicare și au și responsabilitate juridică. Dar este o practică opțională, nu obligatorie, și e decizia jurnalistului cum o abordează.

Alex Costache: Dacă vîi cu o informație tare, pe care ți-a furnizat-o o anumită sursă, de regulă poți vorbi cu editorul ca să știe nu neapărat persoana respectivă, dar să știe măcar de unde provine, din ce zonă. Și, rîndul lui, să fie pus în temă, să fie pus în gardă că e cineva de încredere și că e informație de încredere.

Protejarea sursei este un principiu deontologic fundamental pentru ziariști. Normele etice care-i ghidează în munca cu sursele nu vin neapărat din teorie, ci din experiența acumulată sau din practicile și regulile stabilite la nivel de redacție. De asemenea,

anchete de presă cunoscute, internaționale, sunt o sursă de informație, inspirație și dezbateri, pentru jurnaliști⁵.

În ceea ce privește legislația, chiar dacă cei mai mulți dintre jurnaliștii intervievați nu au putut preciza punctual titluri sau articole din legi care protejează confidențialitatea relației dintre jurnalist și sursă, o parte dintre aceștia au confirmat că, de-a lungul timpului, au apelat la serviciile unor avocați sau chiar au devenit autodidacți. Oricum, jurnaliștii nu se simt protejați legal suficient, atunci când este vorba despre păstrarea confidențialității surselor.

Fără excepție, jurnaliștii cu care am discutat au subliniat că, în munca lor de zi cu zi, sunt mai preocupați de dimensiunea etică a profesiei – principiul de bază al protejării sursei -, lăsând argumentele juridice în plan secundar și doar atunci când situația o impune.

Ana Poenariu: Eu am terminat facultatea de jurnalism, dar nu mi-a spus nimeni în facultate 'vezi că trebuie să-ți protejezi sursele'.

Luiza Vasiliu: Nu avem [norme etice de lucru cu sursele, n.n.]. (...) [F]iecare și le cimentează în timpul lucrului, confruntându-se permanent cu ceilalți.

Zoltán Egyed Ufó: Din punct de vedere legal e foarte greu, fiindcă eu vreau să protejez sursa, dar legea nu mă protejează pe mine.

Alex Costache: Am fost întrebat de către procuror sau de către un judecător, dacă pot să dezvălui sursa și am zis că nu pot, pentru că sunt regulile meseriei, regulile de ordin profesional, deontologic și chiar legal, pentru că sunt decizii ale CEDO care fac ca aceste norme ale profesiei de jurnalist să aibă o acoperire legală. Iar magistrații din România, am observat, știu asta. Te întreabă dacă vrei să dezvălui sursa. Dacă nu vrei, nu e nicio problemă. Nu se întâmplă nimic, nu sunt presiuni. E adevărat că nici nu am dezvăluit chestiuni ce țin de siguranța națională⁶, chestiuni extrem de delicate, care să te pună într-o poziție mult mai delicată și pe tine. N-am ajuns până acolo. N-am făcut un

⁵ Întrebați dacă există cazuri internaționale, cunoscute, de colaborare între jurnaliști și avertizori după care s-au ghidat în munca lor, jurnaliștii s-au referit la anchete de presă celebre și, în acest context au dat, de multe ori, exemple de filme de ficțiune care s-au bazat pe aceste povești jurnalistice reale. Printre filmele menționate au fost: [All the President's Men](#), [The Insider](#), [Spotlight](#), [She Said](#). Aceste filme reprezintă, pentru jurnaliștii cu care am stat de vorbă, studii de caz care le oferă oportunități de analiză, de a identifica similitudini cu munca lor, de zi cu zi, de a învăța din greșelile breslei. Alte exemple cunoscute, de lucru cu sursele sau cu avertizorii de integritate, menționate de jurnaliști, unele reamintite deja pe parcursul acestei sinteze, includ: cazul The Intercept și expunerea avertizoarei din domeniul militar, Reality Winner, [Facebook Files](#) (avertizarea Frances Haugen), Pentagon Papers (Daniel Ellsberg) Wikileaks (Julian Assange și Chelsea Manning).

⁶ [Jurnalistul Marian Gîrleanu a fost arestat și amendat în 2006 pentru divulgarea de informații secrete](#). În 2018 Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis că dreptul său la libertate de exprimare a fost încălcat de statul român.

interviu cu un terorist și e evident că, probabil, agențiile de aplicare a legii ți-ar cere să spui cine a fost teroristul respectiv sau unde și când a avut loc acel interviu. Ți-ar cere acest lucru și tu nu ai putea să le dai acele informații. Și poate ar fi presiuni asupra ta, inclusiv de ordin legal sau penal. Dar, mă rog, n-am ajuns până acolo noi sau cel puțin eu. (...) Cunoaștem astfel de cazuri în care jurnaliști, cu prețul vieții sau al libertății, nu au dezvăluit sursele. Pentru noi, astfel de cazuri au fost și sunt surse de inspirație. Cu siguranță vom face sau facem la fel, chiar dacă nu am ajuns în situații extreme de a fi anchetați penal sau de a ne fi amenințată libertatea sau viața.

Ovidiu Vanghele: Legal, lucrurile sunt din ce în ce mai complexe. Ideal e să ai un avocat. Dacă nu ai un avocat, poți găsi informații în jurisprudența CEDO sau în jurisprudența românească. Totul e ușor, accesibil pe net. Dacă ai publicat o informație eronată, furnizată de o sursă, îți asumi, plătești consecințele, nu îți dezvălui sursa care ți-a dat informația eronată și pe care tu nu ai verificat-o cum trebuie.

INSTANȚA DE JUDECATĂ – PRESIUNI PENTRU DEZVĂLUIREA SURSELOR

Majoritatea jurnaliștilor care au vorbit despre instanțe au afirmat că, în general, acestea înțeleg dreptul la protecția surselor jurnalistice, dar, într-un caz, jurnalistul a fost presat și amenințat de judecătoria din dosar cu închisoarea să își dezvăluie sursele. Zoltán Egyed Ufó, de la Atlatzso, a rezistat presiunilor judecătorei și a scăpat nesancționat, dar a fost uluit de ostilitatea acesteia. Cel care îl dăduse în judecată a fost ulterior arestat de DNA tocmai pentru faptele despre care scrisese jurnalistul și pentru care i se cerea să își dezvăluie sursele.

Redăm o parte din [dialogul de la instanță](#), așa cum a fost consemnat (pe baza înregistrărilor audio făcute la judecătoria) și redat cititorilor Atlatzso de Zoltán Egyed Ufó, în martie 2022:

Judecător: Ați avut și alte surse în afară de cele pe care le-ați indicat?

Ufó: Da, am avut surse și din interiorul spitalului, care mi-au confirmat anumite lucruri, dar nu pot să vi le spun pe nume. Pot să vă spun mai multe dacă mergem între patru ochi și vorbim, dar ...

Judecător: Nu putem merge între patru ochi.

Ufó: Atunci îmi pare rău, dar trebuie să-mi protejez sursele. Și domnul director este cunoscut, este notoriu că e răzbunător. Nu pot să-mi permit să vă spun numele surselor din cadrul spitalului și nici măcar funcțiile lor.

Judecător: V-am atras atenția la început, că aveți obligația să spuneți adevărul și consecințele penale ale unei mărturii mincinoase. Asta înseamnă că trebuie să spuneți tot adevărul pe care-l știți. [sublinierea noastră]

Ufó: Eu, din câte știu, am obligația să-mi protejez sursele. Iertați-mă, dar ...

Judecător: (neinteligibil) sunteți ..., aveți vreo scutire legală de la obligația de a spune adevărul?

Ufó: Eu cred că există lege care spune că am obligația să-mi protejez sursele. Mai bine mor decât să-mi spun sursele în fața avocatului inamic, care ...

Judecător: Riscați o condamnare penală, decât să spuneți adevărul? [sublinierea noastră]

Ufó: Da. Nu să spun adevărul, să-mi dezvălui sursele.

Judecător: V-am întrebat direct, care sunt sursele dumneavoastră, și ați zis că refuzați să răspundeți.

Ufó: (suspîn)

Judecător: Nu v-am întrebat direct?

Ufó: Nu mă înțelegeți greșit, am obligația să-mi protejez sursele. Serios. Domnul director vânează acei oameni care, din interiorul spitalului, mai scot câte o informație. Și doamna avocat a domnului director, data trecută când ne-am întâlnit, numai asta voia să știe: „Cine? Cine? Cine? Cine? Cine?” Nu-mi permit ... deci oamenii ăia își riscă jobul, își riscă viața. Eu nu-mi permit să-i menționez ...

Judecător: Eu zic să nu exagerăm și să nu dramatizăm. Vă rog.

Ufó: Eu am obligația ... Serios, mai bine merg la închisoare decât să-mi dezvălui sursele și să-i pun în ... risc.

FreeEx Digest este un proiect editorial al Asociației ActiveWatch, realizat de echipa ActiveWatch și colaboratorii săi și susținut financiar de Ambasada Regatului Țărilor de Jos.

Proiectul FreeEx Digest este inspirat de munca de peste 20 de ani dedicată monitorizării libertății presei și cuprinsă în [rapoartele anuale privind libertatea de exprimare în România](#).

FreeEx Digest nr. 1 „Siguranța jurnaliștilor. Linșaj public și kompromat” poate fi citit [aici](#).

FreeEx Digest Nr. 2 „Controlul și cenzura comunicațiilor digitale” poate fi citit [aici](#).

FreeEx Digest nr. 3 „Breaking news democracy” poate fi citit [aici](#).

FreeEx Digest nr. 4 „Partidele, banii și presa - o relație toxică” poate fi citit [aici](#).

